

## บทที่ 1

### ผู้หญิง พื้นที่ และการพัฒนาเมือง

#### 1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมไทยทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการให้ความหมายแก่สรรพสิ่งอันนำมาสู่การสร้างปฏิบัติการทางสังคมแบบใหม่อย่างมากมาย

ความหมายของ “ผู้หญิง” ก็มีความแปรเปลี่ยนไปตามความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมด้วยเช่นกัน ความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงของความหมายของผู้หญิงจำเป็นต้องเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงความหมายของผู้หญิงกับการให้ความหมายใหม่แก่ “พื้นที่” ที่ผู้หญิงมีบทบาทอยู่อย่างลึกซึ้ง เพราะความหมายของ “ผู้หญิง” นั้นไม่ได้ลอยอยู่ในสุญญากาศแต่ต้องสัมพันธ์อยู่กับปฏิบัติการทางสังคมและเศรษฐกิจของบริบทพื้นที่หนึ่งๆเสมอ

การเปลี่ยนแปลงความหมายของ “ผู้หญิง” กับการให้ความหมายใหม่แก่บริบท “พื้นที่” ในสังคมไทยนั้นได้รับผลกระทบมาจากกรอบความคิดที่สำคัญได้แก่ “การพัฒนา” เพราะพลังของการพัฒนานั้นได้ดึงเอาทุกสรรพสิ่งในสังคมเข้ามาสู่ความหมายใหม่และนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง

กล่าวได้ว่าการพัฒนาที่ผ่านมาเป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่าง ๆ ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเฉพาะด้านวัตถุนั้น แต่ได้ครอบคลุมไปทั่วทุกส่วนของสังคม รวมถึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนทั้งหมด

แกนกลางของการพัฒนาได้แก่ การพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่เมือง โดยเน้นที่การสร้างการขยายตัวของภาคการผลิตสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นภาคอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อการส่งออกแบบทุนนิยมหรือภาคบริการเพื่อตอบสนองต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ส่งผลให้สังคมมีระบบ

ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นภาคอุตสาหกรรมหรือการท่องเที่ยว ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมที่แตกต่างไปจากเดิมไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย ถือได้ว่าการพัฒนาเมืองมีผลกระทบต่อบทบาทของผู้หญิงและผู้ชายในสังคม ทั้งในภาคการผลิตที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การจัดการภายในครัวเรือนตลอดจนการเป็นผู้นำ ขณะเดียวกัน ความเป็นเมืองก็ได้ขัดเกลาและมีส่วนในการประกอบสร้างทางสังคมต่อความเป็นผู้หญิง ผู้ชาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความแตกต่างทางชนชั้นชาติพันธุ์ อายุ และเพศ

การพัฒนาเมืองทำให้เกิดการขยายตัวของภาคการผลิตสมัยใหม่ อันเป็นปัจจัยให้เกิดการอพยพเข้าสู่เมืองเพื่อแสวงหาความอยู่รอด การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตในเมืองเป็นเรื่องที่ทุกคนในครอบครัวได้รับผลกระทบอย่างเท่าเทียมกันทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เด็กและคนชรา การหาสถานที่เพื่อใช้ปลูกที่พักอาศัยในเบื้องต้น การหารายได้เพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน การสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในสภาพวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกับวัฒนธรรมในภาคชนบท การปรับตัวดังกล่าวผู้ชายในฐานะที่มีประสบการณ์ในพื้นที่สาธารณะมากกว่าจะสามารถปรับตัวได้ดีกว่าในการออกไปหารับจ้าง ต่างกับผู้หญิงที่ต้องอาศัยการปรับตัวมากกว่า เพื่อสร้างชีวิตใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่ในบ้านและนอกบ้าน สำหรับพื้นที่ในบ้าน ผู้หญิงยังคงต้องรับหน้าที่ในการดูแลลูก ดูแลงานบ้านทั้งหมด ไม่สามารถออกไปหารายได้นอกบ้านได้เพราะไม่มีใครช่วยดูแลลูกซึ่งต่างจากความเป็นอยู่ในหมู่บ้านที่สามารถฝากญาติ พี่น้องให้ช่วยดูแล เมื่อสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ได้และมีความจำเป็นต้องหารายได้เพิ่ม ก็จะออกหางานทำ เนื่องจากงานในภาคการผลิตสมัยใหม่เป็นงานที่จำเป็นต้องใช้ทักษะ สิ่งนี้จึงเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญในการเริ่มต้นการทำงาน ทำให้ต้องแสวงหาทางอยู่รอดด้วยการรับจ้างทำงานในอาชีพที่ไม่ต้องพึ่งพาทักษะเฉพาะด้าน ส่งผลให้ผู้หญิงต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานระดับล่างที่ได้รับค่าตอบแทนในอัตราถูก เช่น การรับจ้างล้างจาน ซักผ้า รีดผ้า อย่างพริก ปั่นขนม ทำความสะอาดบ้าน กรรมกรก่อสร้างและอาชีพในภาคบริการอื่นๆ ในขณะเดียวกันก็มีผู้หญิงอีกจำนวนหนึ่งที่ไม่สามารถเข้าสู่อาชีพเหล่านี้ได้ จึงได้สรรสร้างนวัตกรรมใหม่ให้กับชีวิต ผ่านระบบการแลกเปลี่ยนสินค้า เริ่มสร้างงานด้วยการทำการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ขึ้นในชุมชนหรือพื้นที่ใกล้เคียง จนพัฒนาเป็นระบบเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ และก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องผู้คนเหล่านี้ไว้ด้วยกัน เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน เวทีของผู้หญิงจึงขยายพรมแดนออกไปมากกว่าพื้นที่ของบ้าน ที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบดูแล ซึ่งเป็นอีกทางหนึ่งทำให้ผู้หญิงต้องมีการเพิ่มมากขึ้น

การพัฒนาเมืองจึงมีความสัมพันธ์กับผู้หญิง มีองค์กรที่เน้นความสำคัญของการพัฒนาเมืองโดยถือเป็นการรอบความคิดหลักนั้นได้ให้ความหมายของการพัฒนาเมืองที่สัมพันธ์กับผู้หญิงไว้อย่างน่าสนใจ ได้แก่ องค์กรสหประชาชาติที่เห็นว่า การที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองเท่ากับเป็นการสร้างโอกาสให้เกิดความเท่าเทียม เป็นการเพิ่มอำนาจให้กับคนด้อยโอกาสมากกว่าที่จะเป็นการผลักดันให้เกิดความเป็นชายขอบ เป็นการให้โอกาสกับคนยากจน สร้างทางเลือกในการตัดสินใจที่จะกำหนดชีวิตตัวเอง เพื่อเป็นแนวทางไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายในระดับที่สูงขึ้น และแสดงให้เห็นถึงการเป็นกลุ่มคนที่มีคุณภาพของเมือง (UNDP.1996)

ในมุมมองขององค์กรสหประชาชาติเป็นการมองที่ให้ความเข้าใจความหมายของการพัฒนาในด้านบวกเพราะเป็นการมองการพัฒนาในความหมายของการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว การพัฒนาที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ของสังคมมีความแตกต่างกันไปตามบริบทเช่น การพัฒนาเมืองในช่วงแรกของสังคมไทยที่รัฐเป็นผู้กำหนดกรอบในการพัฒนาและให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาที่เน้นการเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพ โดยละเลยการให้ความสำคัญกับคน โดยเฉพาะผู้หญิง และเมื่อผู้หญิงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาจึงทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบเพราะขาดประสบการณ์และความรู้ในเรื่องการพัฒนา ทำให้ผู้หญิงต้องรับภาระมากขึ้นโดยที่ไม่มีกระบวนการใดๆ เข้ามาสนับสนุนเพื่อช่วยลดการทำงานในชีวิตประจำวัน

งานศึกษาของ Senanuch, Puchong (2005) ใน An Investigation into the Policy for Urban Poverty Alleviation in Thailand Through the Study of Urban Communities มีความเห็นว่า ผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการในการดำเนินกิจกรรมด้านกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน ผู้หญิงเหล่านี้ส่วนมากแล้วต้องรับผิดชอบงานมากกว่าสองอย่าง ทั้งดูแลครอบครัว ร่วมกิจกรรมในชุมชนและทำงานเพื่อหารายได้ ผู้หญิงจึงต้องทำงานมากกว่า 10 ชั่วโมงต่อวัน ทำให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงต้องรับภาระมากขึ้น

งานของ Thorbek, Susanne (1994) ใน Gender and Slum Culture in Urban Asia ได้ศึกษาบทบาทการต่อสู้ของผู้หญิงในชุมชนแออัดตลอดโดยศึกษาเปรียบเทียบกับผู้หญิงในประเทศศรีลังกาพบว่า ผู้หญิงไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนจะมีอำนาจมากกว่าในการเลือกงานทำการหารายได้ การช่วยเหลือในระหว่างผู้หญิงด้วยกัน แม้แต่การมีความสัมพันธ์กับผู้ชายที่มีเสรีภาพพอที่จะไปไหนกับใครก็ได้ ผู้หญิงมีความสามารถต่อสู้ดิ้นรนในทุกสถานการณ์อย่าง

กระตือรือร้น สามารถรับผิดชอบงานในชุมชนและเป็นหัวหน้าครอบครัวไปพร้อมกัน (Thorbek1994: 142-159) ซึ่งก็ชี้ให้เห็นว่าน่าจะเกิดการให้ความหมายใหม่แก่ “ผู้หญิง” และ “พื้นที่” ของการดำรงชีวิต

การแบกรับภาระที่มากขึ้นของผู้หญิงยังแฝงไว้ด้วยการขูดรีด ด้วยการสร้างระบบการผลิตแบบไม่เป็นทางการขึ้น ระบบทุนนิยม ได้ปรับเปลี่ยนการผลิตแบบใหม่ให้มีลักษณะเป็นเศรษฐกิจนอกระบบมากขึ้น ในภาคการผลิตเพื่อการส่งออกและการปรับรูปแบบการผลิตแบบใหม่นี้ จึงสอดคล้องกับความต้องการของผู้หญิงที่ต้องการสร้างความสมดุลระหว่างความรับผิดชอบในการหารายได้และการดูแลสมาชิกในครัวเรือนไปพร้อมๆกับการทำงาน

การศึกษาเรื่องระบบการรับเหมาช่วง ของ กนกพร ดิบุรี พบว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่อยู่ในความต้องการของแรงงานอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก เพราะรูปแบบการเติบโตของการผลิตสินค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่บนพื้นฐานของ “แรงงานเพศหญิง” ที่เน้นความชำนาญในการผลิตที่ใช้แรงงานแบบเข้มข้นและเป็นงานที่ต้องอาศัยความประณีตละเอียดลออ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นคุณสมบัติของเพศหญิงที่ปลูกฝังมาแต่เดิม เช่น งานหัตถกรรม เย็บปักถักร้อยก็ป็นงานที่ถูกอ้างว่ามาจากรากฐานเดิมของงานหัตถกรรมพื้นบ้าน การอาศัยวิธีการแบ่งงานระหว่างเพศแบบดั้งเดิมของท้องถิ่นกลับเป็นประโยชน์ต่อการผลิตในหลากหลายรูปแบบ เช่นการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่และในระบบการรับเหมาช่วงซึ่งเป็นแรงงานที่มีอยู่จำนวนมาก กระจุกกระจายอยู่ตามชนบท เป็นยุทธวิธีที่เข้าถึงแรงงานที่มีความแตกต่างกันหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็หญิงสาวที่มีศักยภาพในการทำงานหนัก แม่บ้านที่มีข้อจำกัดในการศึกษาและมีภาระในการเป็นผู้ดูแลและการผลิตซ้ำของครัวเรือนทำให้เคลื่อนย้ายไปทำงานต่างถิ่นไม่สะดวก เด็กที่อายุยังไม่ถึงเกณฑ์การจ้างงานและแม้แต่คนชราที่ต้องอาศัยแรงงานหลักในครอบครัวคอยดูแล แม้ว่าการมีรายได้ของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วงจะเปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถยกระดับสถานภาพของตัวเองให้ดีขึ้นได้ แต่พวกเขาก็ต้องทำงานหนักและตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบอย่างมากประกอบกับการเป็นแรงงานนอกระบบ ที่ไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงาน ซึ่งมีที่ตั้งกระจายตามหมู่บ้านและชานเมือง โดยไม่สามารถรับรู้ถึงภาพรวมของการผลิตทั้งหมดได้ มีแนวโน้มทำให้ผู้หญิงเหล่านี้ไม่สามารถรวมตัวกันเป็นองค์กรที่จะต่อรองกับผู้จ้างในเรื่องค่าแรงหรือสวัสดิการอื่นๆ พวกเขา ยังคงเป็น “แม่บ้าน” ที่มีรายได้จากการทำงาน “ขามว่าง” เท่านั้น (กนกพร, 2545 หน้า 27-28)

อย่างไรก็ตามลักษณะของการเป็นแรงงานนอกระบบดังกล่าว มักจะถูกอ้างว่าเหมาะสมกับผู้หญิงที่ไม่สามารถเข้าสู่การจ้างงานในระบบ หากในความเป็นจริงแล้วการจ้างงานในลักษณะนี้กลับทำให้เกิดการกดขี่ผู้หญิงมากขึ้นจากการได้รับค่าแรงต่ำ ไม่มีสวัสดิการสำหรับการทำงานที่ต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้นเพื่อที่จะหารายได้ให้พอเพียงกับการใช้จ่าย ในขณะที่เจ้าของธุรกิจกลับไม่ต้องแบกรับภาระใดๆในการจัดสวัสดิการให้กับแรงงานผู้หญิงที่ทำงานอยู่กับบ้านเหล่านี้ ทำให้เห็นถึงการขยายตัวของการผลิตแบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ทำให้เกิดกระบวนการผลิตในภาคที่ไม่เป็นทางการที่มีผู้หญิงเป็นกำลังสำคัญและมีส่วนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการขยายตัวของการผลิตเพื่อการส่งออกหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเมื่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของเมือง ได้เข้าสู่ระบบทุนนิยมแบบโลกาภิวัตน์ การเปิดเสรีทางการค้า เกิดการแข่งขันเพื่อการส่งออกได้ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงอย่างมาก จากข้อมูลการศึกษาวิจัยของมูลนิธิผู้หญิงพบว่า ไม่มีประเทศใดในแถบเอเชีย สามารถขยายศักยภาพในการผลิตได้โดยปราศจากการเพิ่มสัดส่วนของผู้หญิงในการจ้างงานด้านอุตสาหกรรมและในภาคการส่งออกของไทย มีแรงงานหญิงร้อยละ 90 อยู่ในโรงงานผลิตอาหารทะเลกระป๋อง และร้อยละ 85 อยู่ในอุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับต่างๆ (มูลนิธิผู้หญิง, 2543 หน้า 110)

นอกจากนี้งานศึกษาของ Peter Bell เรื่อง Thailand's Economic Miracle: Built on the Back of Women ยังพบว่าในช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศเริ่มสัมพันธ์กับตลาดโลกด้วยการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก เด็กผู้หญิงจากชนบทจำนวนมากได้อพยพเข้าสู่ตลาดแรงงาน เพื่อทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมและต้องเผชิญกับการจ้างงานที่ไม่เป็นธรรม ขณะที่ผู้หญิงเหล่านี้เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้างเศรษฐกิจของประเทศโดยทำงานในอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับ การทอผ้า อาหารแช่แข็ง เครื่องประดับ เสื้อผ้า ชิ้นส่วนไฟฟ้า รองเท้า เครื่องหนัง ทั้งหมดเป็นสินค้าที่ไทยส่งออกในระดับต้นๆที่ทำกำไรจำนวนมากเข้าประเทศ นั่นหมายถึงผู้หญิงมีส่วนสำคัญในการนำเงินตราเข้าประเทศเพื่อพัฒนาความเจริญ (Bell, 1977: 62-66)

นอกจากการแบกรับภาระในเรื่องเศรษฐกิจ ผู้หญิงยังมีบทบาทในการจัดการเรื่องที่อยู่อาศัย ทั้งนี้เพราะเมืองเป็นพื้นที่ที่มีความแออัด หนาแน่น และขาดการจัดการที่ดีเพื่อรองรับคนจำนวนมากที่มุ่งเข้ามาเพื่อแสวงหาความอยู่รอด การหาที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยให้กับสมาชิกของครอบครัวจึงเป็นเรื่องจำเป็น และเป็นบทบาทที่สำคัญของผู้หญิง นอกจากนี้เมื่อเมืองมีความเจริญ

ทำให้ความต้องการในการใช้ที่ดินเพื่อให้เกิดความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจมีความเข้มข้นสูงขึ้น ปัญหาการไล่ที่จึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมๆกับการเติบโตของเมือง ทำให้ผู้หญิงต้องแสดงบทบาทบทบาทในการต่อสู้เพื่อปกป้องที่อยู่อาศัยจากปัญหาการถูกไล่ที่ดังกล่าว กระบวนการในการพัฒนาเมืองจึงส่งผลกระทบต่อผู้หญิง

งานของ Sylvia Chant, เรื่อง The importance of gender in housing and shelter. ได้ศึกษาเรื่องผู้หญิงกับการจัดการที่อยู่อาศัยในกลุ่มประเทศ แอฟริกาและเอเชีย การศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้หญิงกับที่อยู่อาศัยว่า ผู้หญิงต้องช่วยตัวเองเพื่อที่จะมีที่อยู่อาศัยในเมือง เพราะจำนวนผู้หญิงที่เป็นผู้นำครอบครัวมีมากขึ้นและยังพบว่าในกระบวนการของการพึ่งพาตนเองของผู้หญิงพวกเธอได้ใช้เงินรายได้จำนวนมากเพื่อมาลงทุนในการสร้างที่อยู่อาศัย และใช้ที่อยู่อาศัยเป็นพื้นที่สำหรับการสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกด้วย (Chant,1996: 34-35)

ความเปลี่ยนแปลงของความเป็นผู้หญิงกับการให้ความหมายใหม่แก่ “พื้นที่” ที่นอกเหนือจากที่อยู่อาศัยแล้ว ผู้หญิงยังมีบทบาทในด้านการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมในเมือง เพราะผลกระทบจากการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าตามเมืองต่าง ปัญหาด้านมลพิษ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่น ขยะ น้ำเสีย ฝุ่นละออง คลื่นจากท่อไอเสีย ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพโดยรวมของครอบครัวและชุมชน ผู้หญิงอีกเช่นกันที่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวที่จะมีผลต่อสมาชิกในครอบครัว ชุมชน จึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินการแก้ไข การคัดแยกขยะ การบำบัดน้ำเสียในระดับครัวเรือน การทำผลิตภัณฑ์ทดแทนที่ปราศจากสารเคมีใช้ในครัวเรือนและชุมชน เป็นกระบวนการจัดการของเสียที่เริ่มจากต้นทาง ก่อนที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยรวมของสังคม

งานของ Carol Kuester ใน From Poison to Protest : Home – Based Resistance to Toxic Pollution ที่กล่าวว่า ผู้หญิงมักเข้าร่วมรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม เพราะว่าการทำงานในชีวิตประจำวันของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงเห็นปัญหาของเสียอันตรายได้เร็วกว่าผู้ชาย และผู้หญิงอาศัยเครือข่ายการติดต่อสัมพันธ์กับกลุ่มคนต่างๆในชีวิตประจำวัน ในการแลกเปลี่ยนข้อมูล และระดมกำลัง ในฐานะแม่ และผู้ดูแลบ้าน (อ้างใน สันจิตา,2549)

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เห็นว่าผู้หญิง เป็นผู้ที่ตระหนักรู้ถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและได้เข้าร่วมในการแก้ไขปัญหา ในขณะที่เดียวกันการเข้าร่วมดังกล่าวก็เป็นการสร้างประสบการณ์และการ

เรียนรู้ใหม่ ๆ ให้เกิดขึ้นทั้งกับตนเองและชุมชน โดยกว่าครึ่งของประสบการณ์ความรู้ในการจัดการสิ่งแวดล้อมและการบริหารจัดการเมืองแนวใหม่ที่มักเป็นศูนย์กลาง นับว่าเป็นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากผู้หญิง การตระหนักรู้และเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของผู้หญิงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อกรอบของการพัฒนาได้เปิดพื้นที่ให้แก่ผู้หญิงในการสร้างความหมายใหม่ให้แก่ตนเองและบริบทพื้นที่รอบตัวนั่นเอง

ที่ผ่านมาระบบการพัฒนาเมืองไปสู่ความทันสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทย ที่เน้นวิทยาการของการวางผังเมือง การสร้างสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ ล้วนเป็นองค์ความรู้ที่ผูกติดอยู่กับวิถีคิดแบบปิตาธิปไตย การคิด การปฏิบัติที่ขาดความเข้าใจและไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้หญิงซึ่งเป็นกลุ่มคนจำนวนมาก ที่มีส่วนในการใช้พื้นที่และร่วมอยู่อาศัยในพื้นที่ของเมืองอย่างสิ้นเชิง

ที่สำคัญการพัฒนาเมืองจากแนวนโยบายของรัฐนั้นไม่เพียงแต่ไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้หญิง ยังเป็นแนวนโยบายที่มุ่งหมายเอาแรงงานผู้หญิงมาเป็นฐานของการผลิตภาคบริการที่ซ้ำเติมและขูดรีดผู้หญิงมากขึ้นอีกด้วย

แนวทางการพัฒนาที่ดำเนินการโดยรัฐ ที่เน้นว่าจะมุ่งผลให้เกิดรูปธรรมของการกินดี อยู่ดี มีสุขอนามัย สภาพแวดล้อมดีขึ้นและเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลที่เป็นผู้กำหนดว่าต้องการพัฒนาอะไร เป็นการพัฒนาที่มาจากคนภายนอกและเป็นกระบวนการพัฒนาตามแนวกระแสหลักโดยเริ่มต้น จากการศึกษาที่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับแรกเรื่อยมา

การพัฒนาที่เน้นการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม โดยต้องการดูดซับส่วนเกินจากภาคเกษตร ทำให้วิถีการผลิตแบบชนบทที่พึ่งพาตัวเองต้องล่มสลายลง เกิดการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมือง ทำให้เกิดความหนาแน่นและไม่สามารถปรับตัวเพื่อรองรับกับปริมาณของประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วได้ เมืองจึงเกิดความแออัดและสภาพแวดล้อมทรุดโทรม ผู้คนยากจนขาดการดูแลจากรัฐในด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ทะเบียนบ้าน เด็กขาดการศึกษาซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของพลเมือง

การพัฒนาของรัฐได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิตของผู้หญิงไปในลักษณะหนึ่ง แต่ขณะเดียวกันในช่วงเวลาดังกล่าว องค์กรพัฒนาเอกชนที่มี แนวคิดการทำงานกับ

คนจนเพื่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงสิทธิของพลเมืองได้เริ่มเข้ามามีบทบาทแทนที่การทำงานสังคมสงเคราะห์แบบรัฐ ภายใต้แนวทาง ที่เน้นเรื่องการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน ให้มีสิทธิมีเสียงเพื่อเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ นับว่าเป็นช่วงแรกๆ ของการทำงานเพื่อเพิ่มอำนาจให้กับประชาชน ซึ่งรวมทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เด็กและผู้สูงอายุ โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับคนกลุ่มใดเป็นพิเศษ หากทั้งหมดคือผู้ที่ถูกกดขี่และไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการพัฒนาของรัฐ

การพัฒนาโดยเน้นการทำงานร่วมกับชาวบ้านยากจนได้ดำเนินการมาช่วงเวลาหนึ่งและได้ค้นพบความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากได้แก่ การเกิดบทบาทใหม่ของกลุ่มผู้หญิง

การทำงานร่วมกับคนยากจนได้พบว่าผู้หญิงจำนวนมากเข้ามาเป็นผู้นำในการต่อสู้เรียกร้องและบทบาทสำคัญความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชน เป็นปรากฏการณ์ที่ผู้ศึกษาสังเกตพบในช่วงเวลาของการทำงาน เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญเพราะไม่เพียงแต่การมีบทบาทใหม่ของผู้หญิงได้นำไปสู่ความสำเร็จของกิจกรรมที่สร้างขึ้นเท่านั้น หากแต่ปรากฏการณ์นี้เป็นสิ่งบ่งชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในความหมายของผู้หญิง พื้นที่เมือง อันสัมพันธ์อยู่กับการพัฒนาเมือง ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง

จนกระทั่งเมื่อการทำงานมาถึงจุดที่ ชุมชนคนยากจนเหล่านี้ไม่สามารถที่จะต่อสู้ตามลำพังเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดในสังคมเมืองขนาดใหญ่ได้ การสร้างพันธมิตรเพื่อให้เกิดความเข้าใจและยอมรับในการมีตัวตนจึงเกิดขึ้นบนฐานของความเข้าใจในสิทธิและตระหนักว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เป็นก้าวสำคัญของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้ความหมายใหม่ที่สำคัญยิ่งต่อบริบททางสังคม

ภายใต้การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชาวชุมชน ผู้หญิงเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างสำคัญพร้อมกับบทบาทความรับผิดชอบต่อครอบครัวที่ยังคงต้องดำเนินไป การแสดงบทบาทที่หลากหลายของผู้หญิงในพื้นที่ต่างๆ ทำให้ผู้ศึกษาต้องทำความเข้าใจกระบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในพื้นที่ต่างๆ ทั้งส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ทั้งในชุมชนและนอกชุมชนว่า ผู้หญิงต้องแสดงบทบาทอะไรบ้างในพื้นที่ต่างๆ ที่ผู้หญิงเข้าไปสัมพันธ์ด้วย และผลกระทบที่เกิดจากการเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่เหล่านั้นเป็นอย่างไร ผ่านโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ ที่มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง ที่เป็นระบบของการรวมอำนาจการจัดการไว้ที่ศูนย์กลาง ไปสู่ระบบการกระจายอำนาจสู่ชุมชน สนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมใน

การจัดการเมืองร่วมกับกลุ่มคนที่หลากหลาย เกิดสำนึกความเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ผ่านการทำกิจกรรมร่วมกัน

พื้นที่ทำการศึกษาคือ ชุมชนในเขต เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน เพราะพื้นที่นี้มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่นที่น่าสนใจหลายประการด้วยกัน ประการแรก แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองขนาดเล็กไม่ใหญ่ ประการที่สองเป็นเมืองนำร่องของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ ความเป็นเมืองขนาดเล็กไม่ใหญ่และมีกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้มองเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงที่สัมพันธ์อยู่กับการให้ความหมายใหม่แก่พื้นที่เมืองได้ค่อนข้างชัดเจน

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ แม่ฮ่องสอนเป็นเมืองที่มีภูเขาซับซ้อน พื้นที่ราบจำกัด ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร มีจำนวนประชากรน้อยที่สุดในภาคเหนือ และประกอบด้วยชนเชื้อชาติต่างๆ โดยเฉพาะชาวไทยภูเขา เช่น ม้ง มูเซอ อาข่า ลีซอ ปกาเกอะญอ และคน “ไต” หรือ ไทยใหญ่ มีขนาดพื้นที่ประมาณ 13,184.4 ตารางกิโลเมตร ทุกอำเภอมีพื้นที่ติดกับประเทศพม่า มีลำน้ำปาย ลำน้ำยวม ลำน้ำแม่ระมาดและแม่น้ำสาละวิน นับตั้งแต่แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525 - 2529) จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถูกกำหนดให้เป็นเมืองท่องเที่ยวมีการพัฒนาโครงการต่าง ๆ เช่น ก่อสร้างถนนสายหลัก ปรับปรุงถนนสายเดิม พัฒนาระบบการสื่อสารและการโทรคมนาคม ทำให้ประชาชนสามารถเดินทางติดต่อกับจังหวัดอื่นๆ ผู้คนเดินทางมาจังหวัดแม่ฮ่องสอนได้เร็วขึ้นและมีจำนวนมากขึ้น จังหวัดแม่ฮ่องสอน จึงมีใช้เมืองปิดเช่นแต่ก่อน มีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมาก สถาปนามิประเทศและภูมิอากาศกลายเป็นทุนทางการท่องเที่ยว มีทุนทางวัฒนธรรมประเพณี สถาปัตยกรรมต่างๆ รวมทั้งความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของไทยใหญ่

การบริการด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน ของรัฐยังไม่ทั่วถึงและไม่ได้มาตรฐาน เพราะการเดินทางไม่สะดวก สถานีอนามัยขนาดเล็ก คนเจ็บป่วยจะพึ่งสมุนไพรพื้นบ้าน คนส่วนใหญ่จะยึดมั่นในพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีลักษณะเป็นเครือญาติและเสมือนญาติ เป็นสังคมที่เรียบง่ายและสันโดษ เมื่อแม่ฮ่องสอนเปิดประตูสู่การเป็นเมืองท่องเที่ยว ทำให้มีคนจากพื้นที่อื่นเข้ามาอาศัย ประกอบอาชีพต่างๆ มากขึ้นและนำเอาวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ที่แตกต่างเข้ามาด้วย ทำให้ความเป็นอยู่ของคนไตเปลี่ยนไป แต่คนไตรุ่นเก่ายังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมเอาไว้อย่างแนบแน่น ขณะที่คนรุ่นใหม่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้านการแต่งกาย ภาษา มีการผสมผสานวัฒนธรรมมากขึ้นระหว่างคนไตกับคนจากจังหวัดอื่นในภาคเหนือ

โดยเฉพาะเชียงใหม่ สังคมโดยทั่วไปยังคงอยู่กันโดยสงบสุข มีการกว้านซื้อที่ดินจากคนไทย ที่มาจากต่างถิ่นและชาวต่างชาติ เพื่อทำธุรกิจด้านการท่องเที่ยวและการค้าอื่น ๆ โดยเฉพาะในเขต เทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการ การค้า การบริการสังคมและการท่องเที่ยว เขตเทศบาลจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างมาก การขยายตัวของเมืองอย่างไร้ทิศทาง รวมถึงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหการระบายน้ำ การรักษาสภาพแวดล้อม แหล่งน้ำ การจัดการขยะ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ในปี 2508 รัฐบาลได้พัฒนาให้เมืองแม่ฮ่องสอนเป็นเมืองท่องเที่ยว ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525-2529) โดยมีการพัฒนาโครงการต่างๆ มีการสร้างถนนสายหลักและปรับปรุงถนนสายเดิม พัฒนาระบบการสื่อสารและโทรคมนาคม สถาปนามิประเทศที่เป็นอุปสรรคกลับกลายเป็นทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของเมือง รวมไปถึงวัฒนธรรมของคนไตและชาวเขากลายเป็นสิ่งที่ถูกนำเสนอเพื่อการค้าในปี 2530 นับแต่นั้นมาแม่ฮ่องสอนก็เริ่มมีการลงทุนต่างๆเพิ่มมากขึ้น มีการขยายตัวของสถานประกอบการและภาคบริการ มีการลงทุนก่อสร้างต่างๆเช่นอาคารพาณิชย์ กิจกรรมนำเที่ยว ที่พัก โรงแรม ซึ่งทั้งหมดจะกระจุกตัวอยู่ในเขตเทศบาล ที่มีทรัพยากรตามธรรมชาติอยู่อย่างจำกัดเช่น น้ำและที่ดิน

ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการพัฒนาของรัฐได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงแม่ฮ่องสอนอย่างลึกซึ้ง ต่อมาเมื่อเกิดโครงการทำงานร่วมกับคนจนโดยการนำโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่เข้ามาในแม่ฮ่องสอนก็ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมต่างๆที่ผู้กรัดผู้หญิงเข้ากับการให้ความหมายใหม่แก่พื้นที่เมืองแม่ฮ่องสอน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนเขตเทศบาลแม่ฮ่องสอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดกับผู้หญิงเป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะหากสามารถทำความเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ถึงการเปลี่ยนแปลงความหมายของผู้หญิง พื้นที่ และการพัฒนาเมืองก็จะเป็นแนวทางไปสู่การศึกษาวิจัยในเขตเมืองอื่นๆต่อไป

## 1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมของผู้หญิง
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายในพื้นที่ปฏิบัติการที่สัมพันธ์กับชีวิตในบ้าน ชุมชนและพื้นที่ทางสังคม
3. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงความหมายของผู้หญิง พื้นที่และการพัฒนาเมือง ว่าเป็นไปตามแผนปฏิบัติการปักกิ่งที่ต้องการให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างไรหรือไม่

## 1.3 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของผู้หญิงในกระบวนการพัฒนาเมือง
2. เพื่อเป็นการสนับสนุนให้ผู้หญิงได้ออกมาเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะอย่างเท่าเทียม
3. เพื่อให้หน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความสำคัญกับผู้หญิงในการพัฒนาเมืองทั้งในแง่ของโครงการพัฒนาและงานนโยบาย

## 1.4 คำถามการวิจัย

- 5.1 ในกระบวนการพัฒนาและจัดการสิ่งแวดล้อมเมือง ผู้หญิงมีบทบาทอย่างไร ?
- 5.2 ผู้หญิงปฏิบัติการใน “พื้นที่” ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันอย่างไร ?
- 5.3 การแสดงบทบาทของผู้หญิง ในพื้นที่ชุมชนเมือง ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงในด้านใดบ้าง ?

## 1.5 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

พื้นที่การศึกษาคือชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ซึ่งลักษณะของชุมชนจะเป็นชุมชนแบบดั้งเดิม ชาวบ้านมีที่ดินเป็นของตนเอง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันคือเป็นไต แต่เดิมเรียกว่า ป้อก แต่เทศบาลเรียก ชุมชน ซึ่งเป็นการเรียกตามภาษาราชการ ในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน มีทั้งหมด 6 ป้อก ในที่นี้จะเลือกศึกษาชุมชนโหยงกาด และชุมชนดอนเจดีย์ที่ชาวบ้านเคยมีประสบการณ์ร่วมด้วยกัน เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆร่วมกันทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ของ

บ้านและชุมชนตลอดจนขยายพรมแดนสู่พื้นที่ของเมืองซึ่งมีชุมชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวข้ามไปมาในระหว่างพื้นที่ต่างๆที่ผู้หญิงเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วย

การศึกษานี้จะเน้นการศึกษาถึงบทบาทของผู้หญิงแม่ฮ่องสอนก่อนการพัฒนาโดยรัฐเพื่อใช้เป็นฐานในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อมาอันได้แก่โครงการพัฒนาเป็นเมืองการท่องเที่ยวของรัฐ และศึกษาความเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงที่เข้าร่วมโครงการเมืองน่าอยู่อันเป็นโครงการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมของคนในแม่ฮ่องสอน

การศึกษานี้จะเน้นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของความหมายของผู้หญิงและการให้ความหมายใหม่แก่พื้นที่โดยผ่านผู้หญิงที่เข้าร่วมกิจกรรมในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน จำนวน 3 เคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อการมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคงและมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีบทบาทในระดับ ชุมชนเป็นหลัก คนที่สองเป็นแกนนำในระดับชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทั้งระดับเทศบาลและจังหวัด มีบทบาทสำคัญในการประสานงานกับภาครัฐ คนที่สามเป็นผู้หญิงชนชั้นกลางที่ประกอบธุรกิจขนาดกลางในเขตเทศบาลและให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของส่วนร่วมของเมืองอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่จะสะท้อนให้เห็นกระบวนการของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่ที่แตกต่างและกระบวนการต่อรองของผู้หญิงในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง

## 1.6 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

### 1.6.1 แนวคิดเรื่องพื้นที่

ประวัติศาสตร์ของพื้นที่ไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสูง ต่ำ ชุ่มชื้นหรือแห้งแล้งตามแบบภูมิศาสตร์เท่านั้น แต่พื้นที่ต่างๆเหล่านี้ได้ถูกสร้างเส้นแบ่งและนิยามความหมายให้กับพื้นที่เหล่านั้นเสมอมา Rob Shield ได้กล่าวถึงการจินตนาการทางภูมิศาสตร์ (Imaginary Geographies) ว่าพื้นที่ไม่ได้หมายถึงสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่ตายตัว แต่สามารถเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวและมีการผลิตพื้นที่แบบใหม่ขึ้นอยู่เสมอผ่านการกระทำของมนุษย์ การที่พื้นที่ใดๆ ก็ตามถูกสร้างขึ้นย่อมเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้กระทำกับพื้นที่นั้นๆ โดยเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางเพื่อกำหนด

ตำแหน่งตามสิ่งที่มองเห็น ทำให้การมองเห็นพื้นที่เดียวกันแต่เกิดความรู้สึกต่างกันไปตามสภาพของการเคลื่อนไหว

H. Lefebvre. (1991) ได้เสนอว่ามีรูปแบบของการจัดความสัมพันธ์ของคนกับพื้นที่เอาไว้ 3 แบบ ได้แก่ 1. พื้นที่ที่แสดงออกถึงการปฏิบัติการ spatial practice เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในชีวิตประจำวันที่สัมพันธ์กับเรื่องส่วนตัวและเรื่องสาธารณะ พื้นที่การทำงานกับการพักผ่อนแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม 2. Representation of space เป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดไว้แล้วว่าเราจะต้องปฏิบัติหรือวางตัวอย่างไรกับพื้นที่นี้ และความสัมพันธ์กับพื้นที่จะแปรเปลี่ยนไปตามวิธีการผลิตที่ถูกกำหนด 3. Representative space เป็นพื้นที่ที่ถูกสร้างขึ้นจากแรงบันดาลใจของศิลปินผ่านระบบสัญลักษณ์ต่างๆ

Lefebvre มองว่า รัฐเป็นผู้ออกแบบความสัมพันธ์ในการใช้พื้นที่ การวางแผนในการใช้พื้นที่ต่างๆเพื่อรักษารูปแบบของสังคมที่ต้องการ (Lefebvre, 1991: 38-39) เป็นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์และรูปแบบทางสังคมแบบเดิมผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันจนกลายเป็นความเคยชิน และไม่เคลือบแคลงว่าเราถูกควบคุมโดยพื้นที่ เป็นการกระทำผ่านโครงสร้างของสังคมในระดับจิตสำนึกและอุดมการณ์ (Shield, 1991: 39-40) การมองของ Lefebvre เป็นการมองที่ให้ความสำคัญกับพื้นที่ในแง่มุมมองผู้กระทำที่ดำเนินการผ่านระบบทุนนิยมที่สัมพันธ์กับการผลิตพื้นที่ตามวิธีการผลิตแบบทุน

Michel Foucault (1984) ในหนังสือ Space, knowledge and power เสนอว่า พื้นที่ ความรู้และอำนาจ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันใน 2 ลักษณะคือ

1. พื้นที่ในจินตนาการ (the utopia) เป็นการสร้างพื้นที่ในจินตนาการที่เชื่อมโยงหรือขัดแย้งกับความจริงในสังคมและเป็นพื้นที่ที่ไม่มีจริงในสังคม (the unreal spaces)
2. พื้นที่ในลักษณะพิเศษ (heterotopias) พื้นที่นี้อยู่ระหว่างพื้นที่ในจินตนาการกับพื้นที่จริง และเป็นพื้นที่ที่คนในสังคมใช้ชีวิตอยู่ เป็นทั้งพื้นที่จริงและพื้นที่ทางสังคมไปพร้อมกันและสามารถพบได้ทุกหนแห่งในชีวิตจริง

Foucault ให้ความสำคัญกับพื้นที่ และมองผู้กระทำว่าสามารถขัดขึ้น ต่อรอง เพื่อสร้างทางออกให้กับตนเองได้ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษ

อภิญา เฟื่องฟูสกุล (2543) ได้กล่าวถึงเรื่องพื้นที่ว่า เมื่อเราให้ความหมายสิ่งต่างๆ ด้วยการนิยามเราจึงต้องลากเส้นแบ่งเพื่อแยกสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งนั้นออกจากกันเช่น เมื่อเราแบ่งพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะและพื้นที่อื่นๆเช่นพื้นที่ของความเป็นเพศ ศาสนา ชาติพันธุ์ ก็เพื่อให้ตัวตนของเราปรากฏ การสร้างอัตลักษณ์ให้ตัวเองหรือสิ่งต่างๆ จึงสัมพันธ์กับการสร้างพื้นที่ของความแตกต่างและการลากเส้นพรมแดนเสมอ วิธีคิดในเชิงพื้นที่จึงไม่อาจแยกตัวออกจากกันรับรู้เกี่ยวกับตัวตนและการจัดระยะห่างระหว่างเรากับสิ่งอื่นๆ เช่นการที่ผู้หญิงรักษาสิ่งแวดล้อมเพราะมันสัมพันธ์อยู่กับพื้นที่ครัวเรือนที่ผู้หญิงต้องรับผิดชอบดูแล พื้นที่ในมิติมโนทัศน์ดังกล่าวแสดงออกให้เห็นได้ในกระบวนการสร้างภาพลักษณ์และภาพความจริงของสิ่งต่างๆ representational space เชื่อมโยงกับมิติที่เป็นปฏิบัติการและการจัดการพื้นที่อีกด้วย (practical intervention of space) เช่น รัฐแยกพื้นที่ของเมืองและชุมชนออกจากพื้นที่บ้านที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงและอำนาจความเป็นรัฐเข้ามาจัดการ การเปลี่ยนวิธีคิดในเรื่องของพื้นที่ที่เคยถูกมองว่าเป็นความว่างเปล่าและหยุดนิ่งได้เปลี่ยนไป แต่กลับมองพื้นที่ในฐานะสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความหมาย (code space) พื้นที่มิใช่วัตถุหรือสภาพแวดล้อมรอบตัวเราที่มีไว้ใช้ประโยชน์เท่านั้น หากแต่วิธีการจัดการพื้นที่เหล่านั้นสะท้อนวิธีคิดที่เรามีต่อพื้นที่ว่าเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างไร (อภิญา, 2543) ดังนั้น พื้นที่จึงมิใช่ความว่างเปล่าและปราศจากความหมายแต่เต็มไปด้วยการนิยามและให้คุณค่าเป็นพื้นฐานในการรับรู้และเข้าใจสิ่งต่างๆ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2549) เสนอว่า ความเป็นชายขอบมักเกี่ยวข้องกับคนกับพื้นที่ (social space) ซึ่งมีหลายระดับและหลากหลายลักษณะพร้อมๆกับการให้ความหมาย (social meaning) เกี่ยวกับพื้นที่ไว้มากมาย พื้นที่จึงไม่ได้มีความหมายในเชิงลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่พื้นที่เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในทางวัฒนธรรม เพื่อกำหนดความหมายซึ่งแฝงไว้ด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการสร้างภาพความรู้และการสร้างภาพความจริง ดังนั้น ความหมายนั้นมักจะมีพลวัตเพราะถูกปรับเปลี่ยนและเคลื่อนไหวไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ขณะที่คนจะอยู่ได้ก็ต้องมีพื้นที่ทางสังคมเพื่อแสดงตัวตนของตนเองออกมาได้ คนกับพื้นที่จึงเป็นเรื่องที่ซ้อนทับกันอยู่เสมอ

งานศึกษาของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฟาร (2542) ให้ความสนใจ พื้นที่ ที่เกี่ยวข้องและเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของคนในสังคม เป็นการศึกษากระบวนการขั้นตอนและรายละเอียดในการผลิต/สร้างพื้นที่เหล่านี้ขึ้นมา พื้นที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมในรูปของสภาพแวดล้อมทางกายภาพแบบต่างๆ สิ่งสำคัญ

ที่พื้นที่กระทำคือการสร้างกรอบ ขอบเขต พรหมแดน ปริณิณฑลให้กับคนในสังคม การศึกษาพื้นที่ก็เพื่อตั้งคำถามกับเส้นแบ่งเหล่านี้ว่าถูกผลิต ถูกสร้างขึ้นมาได้อย่างไร ด้วยวิธีการและกระบวนการใด และเก็บกดปิดทับอะไรไว้บ้าง เช่น การแยกเรื่องส่วนตัวกับเรื่องสาธารณะ (private/public space) ออกจากกัน นำไปสู่การเก็บกดปิดกั้นผู้หญิง ด้วยการวางปัญหาของผู้หญิงไว้ในพื้นที่ที่เรียกว่า “เรื่องส่วนตัว” ไชยรัตน์สรุปว่า พื้นที่มีฐานะเป็นผู้กระทำ โดยบทบาทหน้าที่ที่สำคัญคือการสร้างเส้นแบ่งต่างๆ ในรูปของพื้นที่ทางสังคมแบบต่างๆ และองค์ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพื้นที่นั้นๆ นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่ในการเผยแพร่ ตรึง ตอกย้ำ และผลิตซ้ำบรรดาเส้นแบ่งต่างๆ ที่สร้างขึ้นผ่านเทคนิควิทยาการต่างๆ ของพื้นที่ เมื่อเป็นเช่นนี้ การควบคุมทางสังคมกับการควบคุมพื้นที่จึงไปด้วยกันเสมอเส้นแบ่งของพื้นที่ ในขณะที่เดียวกันก็คือเส้นแบ่งของอำนาจด้วย

งานของ Yoshimi Nakata (2001) ได้ศึกษาเรื่องพื้นที่ในฐานะที่เป็นการต่อสู้เพื่อความมีตัวตนของผู้หญิงในสลัมพบว่า ผู้หญิงได้สร้าง “พื้นที่” ในกิจกรรมต่างๆ ของชีวิตประจำวันเพื่อจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เผชิญอยู่ พื้นที่จึงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวและคงที่แต่มีพลวัตยืดหยุ่นเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงสร้างพื้นที่เพื่อจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเมือง โดยแสดงออกผ่านพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ทางเศรษฐกิจ และพื้นที่ทางการเมือง

ซึ่งในแต่ละพื้นที่ที่มีความขัดแย้งและการต่อสู้ของผู้หญิงเพื่อสร้างความหมายและอำนาจตามความสนใจในแต่ละพื้นที่ที่ต่างกัน การต่อสู้เพื่อมีตัวตนของผู้หญิงในชุมชนสลัมไม่ได้อยู่แต่ในปริณิณฑลของบ้านแต่ได้ก้าวข้ามเขตแดนของการผลิตหรือผลิตซ้ำในความสัมพันธ์ของพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงในสังคมไทยมีอิสระและมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายที่ยืดหยุ่นและเปลี่ยนแปลง (Yoshimi, 2001)

การศึกษาของ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ (2547) เรื่องการก่อรูปและการเปลี่ยนแปลงสำนึกเกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินส่วนรวมในสังคมไทยโดยศึกษาผ่าน การใช้พื้นที่บนถนนราชดำเนิน พื้นที่ของหลวงที่เกิดจากบทบาทของรัฐที่ต้องการสร้างให้เห็นถึงสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไปสู่ความทันสมัย เมื่อบ้านเมืองเจริญขึ้น ถนนราชดำเนิน จึงกลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่รัฐภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สร้างความหมายใหม่ขึ้นมาซ้อนทับแต่ว่าก็ยังคงความเป็นเจ้าของโดยยึดครอง ความหมาย ในเชิงความศักดิ์สิทธิ์และความงาม ขณะที่ประชาชนก็สามารถใช้พื้นที่บนถนนเพื่อการจับจ่ายใช้สอยบริเวณบาทวิถีที่มีการเช่าพื้นที่เพื่อตั้งร้านค้า พฤติกรรมที่เกิดขึ้นจึงเป็นเรื่องที่เกิดในพื้นที่ส่วนบุคคลและพื้นที่สาธารณะ แสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำและ

ซ้อนทับกันของพื้นที่ทั้งสองส่วนเมื่อเป็นเช่นนี้ การสร้างสำนึกในทรัพย์สินส่วนรวมก็ยากที่จะเกิด นอกจากชุมชนจะลุกขึ้นมามีบทบาทในเชิงสัญลักษณ์ผ่านพิธีกรรมบนพื้นที่ถนน เช่น ประชาคม บางลำพูได้ทำกิจกรรมที่เป็นรูปแบบทางสังคมผ่านกระบวนการเมืองย่อย โดยสิริพรได้ข้อสรุปว่า ในบริบทของสังคมไทย การเริ่มต้นที่ให้ชุมชนมีส่วนในการจัดการและดูแลสวนสาธารณะบริเวณ ชุมชน ควรมีการส่งเสริมแต่ไม่ใช่เพื่อการวิตถลาคิดอันสวยงามของชุมชน ความสำคัญของชุมชน จึงอยู่ที่การรุกกล้าเข้าไปลดระเบียบแบบแผนของรัฐเป็นผู้ผลิตลงด้วยวิธีการวิพากษ์ ซึ่งนั่นจะทำให้ ส่วนที่เป็นสำนึกของความเป็นสาธารณะและการปฏิบัติมีความสอดคล้องกันได้

งานศึกษาของ วิเศษ สุจินทร์ (2544) ที่ศึกษาเรื่องการเคลื่อนไหวในพื้นที่สาธารณะ ของผู้หญิง ในการจัดการป่าชุมชนพบว่า ผู้หญิงที่เข้าร่วมเคลื่อนไหว มีความเข้าใจและมีความ ต้องการในการใช้ป่าชุมชนต่างจากผู้ชาย และผู้หญิงมีพื้นที่สาธารณะในชุมชนที่ผู้หญิงสามารถ แสดงบทบาทได้และกลายเป็นตัวเสริมให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะระดับจังหวัดและ ระดับที่กว้างกว่าได้ ผลการศึกษาพบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงต้องออกมาเคลื่อนไหวในเรื่องการ จัดการป่าชุมชนมี 2 เงื่อนไข คือ การที่รัฐและทุนได้ทำการปิดล้อมและขยายป่าอนุรักษ์เพิ่ม มากขึ้น การปิดล้อมดังกล่าวส่งผลให้ผู้หญิงไม่สามารถเข้าไปเก็บหาของป่า เพื่อใช้ใน ชีวิตประจำวันได้อีกต่อไป ผู้หญิงได้รับผลสะท้อนด้านความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชนและ เงื่อนไขภายในของการจัดการป่าชุมชนที่ผ่านมา มักอยู่ในมือของผู้ชายซึ่งมุ่งเน้นและให้ความสำคัญ กับกฎระเบียบในการตัดไม้ ขณะที่ผู้หญิงได้ให้ความหมายในการจัดการป่าชุมชนในแง่ของความ อยู่รอดของครอบครัวและชุมชนที่จำเป็นต้องใช้ป่าเพื่อการอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน แตกต่างในการให้ความหมายพื้นที่ป่าชุมชนของผู้หญิงและชาย

พื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ ในบริบทของการจัดสรรพื้นที่ให้คนแต่ละเพศได้ใช้ ชีวิตอยู่ในอาณาบริเวณของตนโดยมีเส้นแบ่งระหว่างพื้นที่ของผู้หญิงและพื้นที่ของผู้ชาย ใน ความหมายโดยทั่วไป พื้นที่ของผู้หญิงจะมีความหมายเท่ากับ บ้าน พื้นที่ของผู้ชายเท่ากับที่ทำงาน และที่สาธารณะอื่นๆ ที่ไม่ใช่บ้าน พื้นที่ที่ถูกสร้างให้ต่างกันก็ด้วยการลากเส้นแบ่งอาณาเขต เส้น แบ่งนี้ประกอบด้วยวัฒนธรรมและการปฏิบัติการ ที่เป็นตัวกำหนดว่าพื้นที่ไหนเป็นของใครและเพื่อ ประโยชน์อะไรแนวคิดเรื่องการแบ่งพื้นที่ระหว่างหญิงและชายออกเป็นพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่ สาธารณะเป็นเพียงการสร้างคู่ตรงข้ามในระหว่างความเป็นหญิงและความเป็นชายที่ผูกโยงไว้ กับบรรพชาติ อารมณ์และความรู้สึก แต่ในสภาพของความเป็นจริงของมนุษย์ กลับพบว่าผู้หญิง และผู้ชาย มิได้อยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งตลอดเวลาที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ เช่น

พื้นที่ของชุมชนและเครือข่าย ดังนั้นการกำหนดให้ผู้หญิงและผู้ชายอยู่ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งอย่างตายตัว จึงเป็นการขาดการยอมรับความจริงของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริง จึงเป็นวิธีคิดที่เป็นการสร้างความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนให้กับสังคมมากกว่าเป็นการสร้างความเข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในสังคม แนวความคิดแบบหลังสมัยใหม่ (post modernism) ที่เกิดขึ้นด้วยการปฏิเสธแนวคิดในยุคสมัยใหม่ (modernism) ที่มีมุมมองแบบคู่ตรงข้าม การทำความเข้าใจในเรื่องพื้นที่แบบคู่ตรงข้ามตามที่สังคมประกอบสร้างขึ้นจึงยังไม่เพียงพอ แต่ต้องมองพื้นที่ในเชิงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนบนฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่ถูกสร้างและผลิตใหม่อย่างสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับสถานการณ์โดยคุณ บริบท เงื่อนไข มิติต่างๆ ที่สัมพันธ์กับเวลา

เดิมที่มีความพยายามที่จะอธิบายถึงความแตกต่างระหว่างเพศทางชีวภาพว่าผู้หญิงและผู้ชายมีความแตกต่างกันทางธรรมชาติ ความเป็นชายมักเหนือกว่าความเป็นหญิง นักปรัชญาตะวันตก อริสโตเติล กล่าวว่าผู้ชายเหมาะที่จะเป็นผู้ปกครองและผู้หญิงเป็นผู้ถูกปกครอง ผู้หญิงคือผู้ชายที่ไม่สมบูรณ์และสิ่งที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกันคือความสามารถในการมีความเป็นเหตุเป็นผล แต่มีมนุษย์บางจำพวกที่ไม่มีความสามารถในเรื่องเหตุผลคือ ทาสและผู้หญิง เพราะฉะนั้นผู้หญิงที่เป็นเมียจึงทำหน้าที่ในการผลิตทายาทและช่วยจัดหาสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตเพื่อที่ผู้ชาย (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545) เพลโตได้เสนอความเห็นใน 'The Republic' ว่า ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มีความมาก่อนการเกิดเหตุผล เช่นสภาพทางชีวะที่ไร้ระเบียบ ในขณะที่วัฒนธรรมหมายถึงการแปรเปลี่ยนหรือควบคุมธรรมชาติผ่านทางการใช้เหตุผลและภาษา และเขาเชื่อว่าความเป็นเหตุเป็นผลมีเฉพาะในผู้ชายคือวัฒนธรรม ในขณะที่ผู้หญิงใช้อารมณ์และเกี่ยวพันกับธรรมชาติ เช่นการให้กำเนิดลูก ผู้หญิงจึงต่ำกว่าผู้ชายเพราะการมีเหตุผลถูกทำให้ยอมรับว่าเป็นคุณสมบัติที่เป็นอุดมคติของมนุษย์ (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545)

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้เราเข้าใจการจัดการพื้นที่เหล่านั้นว่าสะท้อนวิธีคิดอะไรที่เรามีต่อพื้นที่ เช่น การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้ผู้หญิงมีบทบาทในการดูแลบ้าน ทำหน้าที่เป็นแม่และเมียที่ดี โดยอ้างว่าเป็นลักษณะโดยธรรมชาติของผู้หญิง ที่ต้องทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำ (reproductive) และผู้ชาย อยู่ในพื้นที่สาธารณะ มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตที่ก่อให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจ (productive) และการเมือง จึงเป็นเพศที่เหนือกว่า การแบ่งพื้นที่ระหว่างบ้านและที่ทำงานจึงเท่าๆกัน เป็นการแบ่งแยกบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงและผู้ชาย ก็คือผู้หญิงออกจากกระบวนการผลิต การสร้างความรู้สึกแปลกแยก โดยการสร้างลักษณะเฉพาะที่แตกต่างการกำหนดคุณสมบัติเฉพาะบางประการต่อการทำงานที่รับผิดชอบ การกำหนดว่าผู้ชายเป็นศูนย์กลางทำให้ผู้หญิงกลายเป็น

ชายขอบ เป็นการแยกระบบความสัมพันธ์แบบชายเป็นใหญ่เป็น 2 ลักษณะที่แบ่งพื้นที่ออกจากกัน อย่างชัดเจน การจำกัดบทบาทของผู้หญิงให้อยู่ภายในบ้านเป็นการกดขี่ผู้หญิงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของทุนนิยมเป็นต้นมา

แนวคิดแบบเสรีนิยม ที่เป็นแนวคิดกระแสหลักในสังคมตะวันตกมาเป็นเวลานานและมีอิทธิพลต่อสตรีนิยมแบบเสรี ในช่วงต้นๆ กลุ่มเสรีนิยมไม่เชื่อว่าผู้หญิงจะมีความสามารถเท่าเทียมผู้ชาย เพราะการมีธรรมชาติที่แตกต่างกัน ไม่สามารถคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผลที่เกิดจากการกล่อมเกลாதาสังคม ชื่อเรียกร่องในช่วงแรกของนักสตรีนิยมคือ การบอกว่าผู้หญิงเป็นมนุษย์เท่ากับผู้ชาย แต่การกล่อมเกลாதาสังคมทำให้ผู้หญิงไม่เท่ากับผู้ชาย ผู้หญิงจึงควรได้รับสิทธิต่างๆ เช่นเดียวกัน John Stuart Mill ใน *The Subjection of Women* กล่าวว่า "ไม่มีความแตกต่างทางเพศตามธรรมชาติระหว่างหญิงและชายเพราะ" "ไม่มีใครรู้หรือสามารถรู้ถึงธรรมชาติของทั้งสองเพศ ตราบเท่าที่พวกเขาถูกมองเห็นเฉพาะในสภาพที่มีความสัมพันธ์ต่อกันในปัจจุบัน สิ่งที่เราเรียกกันว่าธรรมชาติของผู้หญิงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างปราดเปรื่อง เป็นผลของการถูกบังคับในบางทิศทาง และถูกกระตุ้นอย่างไม่เป็นธรรมชาติ (Mill, 1977 p.239)

สตรีนิยมแนวมาร์กซิส (Marxist Feminism) ได้ใช้ทัศนะแบบวิภาษวิธีและวัตถุนิยมเป็นรากฐาน โดยมองผู้หญิงอย่างมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นการอธิบายถึงสถานะของผู้หญิงที่สัมพันธ์กับวิถีการผลิต ที่เกี่ยวข้องกับชนชั้นและบทบาทในครอบครัวใน *Women's Consciousness, Man's World* (1973) Sheila Rowbotham ได้แสดงให้เห็นว่า การแบ่งแยกการทำงานนอกบ้านให้เป็นเรื่องของผู้ชาย ทำให้งานบ้านไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเรื่องของการทำงานเป็นการแบ่งแยกให้เกิดการทำงานตามเพศ ผู้หญิงจึงมีบทบาทในการช่วยให้เกิดการผลิตซ้ำสังคมนิยมและระบบสังคมนิยมเป็นใหญ่

ระบบการผลิตแบบทุนนิยมทำให้เกิดการแบ่งแยกงานออกเป็นส่วนตัวคืองานบ้านและงานที่ทำนอกบ้านซึ่งเป็นงานที่ก่อให้เกิดผลผลิต ได้ค่าตอบแทน ส่วนงานบ้านที่ผู้หญิงทำเป็นงานที่สร้างผลผลิต ไม่มีรายได้ไม่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ระบบทุนนิยมยังเป็นระบบที่เน้นการแข่งขัน จึงพัฒนาชีวิตแบบครอบครัวที่มีรูปแบบแน่นอนที่จะช่วยผลิตซ้ำแรงงานใหม่ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการทำอาหาร ซักผ้า ดูแลบ้าน รวมทั้งคอยช่วยบำรุงรักษาความดีงามต่างๆ ของมนุษย์เช่น ความซื่อสัตย์ การช่วยเหลือ ความมีน้ำใจอันเป็นคุณค่าที่หาไม่ได้แล้วจากโลกภายนอก ครอบครัวจึงกลายเป็นเรื่องอุดมคติ (กาญจนา แก้วเทพ, 2535) จากหนังสือ *The Feminine Mystique* โดย

Betty Friedan นักสตรีนิยมสายรากเหง้า ได้แสดงให้เห็นภาพของผู้หญิงชั้นกลางอเมริกันที่ถูกเรียกร้องให้เลิกทำงานและกลับมาเป็นแม่บ้าน ผู้หญิงชั้นกลางอเมริกันจำนวนมากไม่ได้ประกอบอาชีพนอกบ้าน ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านอย่างเดียว ทำให้ผู้หญิงมีสภาพเหมือนนักโทษ Friedan เรียกร้องให้ผู้หญิงเข้าไปอยู่ในโลกสาธารณะและทำทุกอย่างเหมือนผู้ชาย โดยเสนอว่า การศึกษาเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ผู้หญิงสามารถเข้าไปสู่โลกสาธารณะและทำให้สถานะของผู้หญิงดีขึ้น ผู้หญิงควรเข้าถึงกิจกรรมต่างๆของชีวิตในพื้นที่สาธารณะและต้องไม่ถูกจำกัดบริเวณให้อยู่ในพื้นที่หรือปริมาตรของบ้าน (Domestic Sphere) ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งอิสระทางศีลธรรมและทางเศรษฐกิจ ผู้หญิงควรได้รับการยอมรับในอาชีพทางด้านการแพทย์ วิทยาศาสตร์และวิชาการต่างที่สร้างปัญญา

สำหรับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม Friedan เสนอว่าผู้หญิงจำเป็นต้องมีตัวแทนอยู่ในกระแสหลักเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมที่เป็นอยู่ ตัวแทนในที่นี้หมายถึง ตัวแทนทางกฎหมายแนวเสรีนิยม และผู้หญิงไม่จำเป็นต้องได้อำนาจแต่ต้องถูกรวมอยู่ในอำนาจนั้น ให้ความสำคัญกับการแก้ไขกฎหมาย เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของผู้หญิงในสังคม อย่างไรก็ตามสตรีนิยมสายเสรีนิยมจะมองชีวิตแต่ละคนอย่างไม่เชื่อมโยงกันกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เพศ และชาติพันธุ์ การมองมนุษย์และสิ่งต่างๆ อย่างแยกออกจากกันเป็นการสนับสนุนให้เกิดลักษณะคู่ตรงข้าม (binary opposition) ในโลกของผู้หญิงและของผู้ชาย โลกส่วนตัวและโลกสาธารณะ การเมืองถูกมองในระดับใหญ่ไม่เชื่อมโยงกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจของระบบชายเป็นใหญ่ ทุนนิยม อคติทางชาติพันธุ์ การกดขี่ผู้หญิง จึงถูกสร้างขึ้นในสังคมและปัจเจกเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเท่านั้น การเรียกร้องของสตรีนิยมตามแนวทางเสรีนิยม จึงไม่ต้องการให้รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องส่วนตัว เพราะถือว่าเป็นสิทธิส่วนบุคคลทำให้ไม่เคยเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในโลกส่วนตัวหรือในครอบครัว

ทิศทางการต่อสู้ของขบวนการสิทธิสตรีสายรากเหง้า (radical feminist) เริ่มมีความเห็นว่า การต่อสู้เพื่อให้มีพื้นที่ทางสังคมนั้นผู้หญิงจำเป็นต้องต่อต้านระบบวิคิดแบบชายเป็นใหญ่ และยกเลิกความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในเรื่องส่วนตัวด้วย Kate Millet (1971) กล่าวในหนังสือ Sexual Politics ว่าการเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ระหว่างคู่ของความสัมพันธ์นั้น แม้แต่ความสัมพันธ์ที่เป็นเรื่องส่วนตัวที่สุด เช่น เรื่องเพศก็อยู่ในเกณฑ์ด้วย หากเมื่อใดที่ผู้ชายถือเอาอำนาจของตนเป็นใหญ่ ในความสัมพันธ์ทางเพศ เมื่อนั้นก็เกิดเป็นปัญหาการเมืองขึ้นมา (กาญจนา แก้วเทพ, 2535)

จากหนังสือ *The Dialectic of Sex* (1970) เขียนโดย ไฟร์สโตน เป็นนักสตรีนิยมที่ปฏิเสธข้อเสนอของลัทธิมาร์กซิสที่ว่า การต่อสู้ทางชนชั้นเป็นพลังผลักดันพัฒนาการทางสังคม ไฟร์สโตนกลับเสนอว่า วิชาวิธีของเพศ ต่างหากที่เป็นตัวผลักดันเหตุการณ์ต่างๆ ในประวัติศาสตร์ ดังนั้นแนวทางการเปลี่ยนแปลงสังคมจึงต้องหันมาสู่การเชื่อมโยงปรากฏการณ์ 2 อันเข้าด้วยกัน คือ การกดขี่สตรีและสภาพที่เป็นประสบการณ์ส่วนบุคคลที่อยู่ในสังคม คือ ที่บ้าน หรือภายในครอบครัวนั่นเอง ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่ทำให้ผู้หญิงได้มีส่วนร่วมในสังคม เพราะฉะนั้นเวลาที่ผู้หญิงมีชีวิตอยู่ในสังคม อุดมการณ์ประจำใจและความคิดของเธอจึงเป็นครอบครัว นับเป็นการเปิดมุมมองให้กับการต่อสู้ของผู้หญิงที่ให้ความสำคัญอย่างมากกับพื้นที่ส่วนตัวที่เป็นชีวิตภายใน และชีวิตครอบครัว

ในขณะที่เดียวกันแนวคิดหลังสมัยใหม่ปฏิเสธความเชื่อหรือระบบคิดของยุคสมัยใหม่ทั้งหมด ไม่ยอมรับความรู้ในยุคแสงสว่างแห่งปัญญาปฏิเสธระบบคิดแบบคู่ตรงข้าม ไม่เชื่อในการรูปแบบของการอธิบายโดยใช้หลักการแบบเดียวในโลก 푸โก ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับเรื่องเพศใน *History of Sexuality* ว่า ความเชื่อในเรื่องเพศ ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา มีอำนาจของความสัมพันธ์บางอย่างกำกับอยู่ว่าผู้หญิงควรแสดงออกอย่างไร เช่นการไม่พูดในที่เปิดเผย ต้องระมัดระวัง ต้องเสแสร้ง และศาสนาเป็นตัวกดทับในเรื่องเพศ ความเงียบกลายเป็นกฎเกณฑ์ ทำให้คนกลุ่มนี้ตกอยู่ในพื้นที่ที่ไร้อำนาจ และมีคนบางกลุ่มเท่านั้นที่สามารถพูดถึงเรื่องเพศได้ 푸โกบอกว่า การเก็บกดในเรื่องเพศ เป็นเรื่องของอำนาจและความรู้ ทางออกคือการปฏิเสธ ชัดขึ้นและท้าทาย ด้วยการเขียนและพูดถึงอย่างเปิดเผยและมีชีวิตเพื่อบอกว่า “sex is not repressed” (Foucault, 1987) การปฏิเสธชัดขึ้นของฟูโก จึงเป็นการตั้งคำถามกับเส้นแบ่ง ที่ปิดกั้นและกดทับในเรื่องเพศเอาไว้

สตรีนิยมและแนวคิดหลังสมัยใหม่ยังเสนอเหมือนกันว่า ความรู้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากตำแหน่งแห่งที่เฉพาะความเป็นเพศเป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้บริบทเฉพาะหนึ่งๆ ไม่ใช่เป็นผลที่ตามมาของสรีระรวมทั้งตั้งคำถามต่อความคิดในเรื่องการมีความเป็นตัวตนที่คงที่และเป็นธาตุแท้ (Jackson & Jones อ้างใน วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545) ต่อความคิดในเรื่องวาทกรรม ซึ่งเป็นแนวคิดที่สำคัญของสตรีนิยมหลังสมัยใหม่ Hekman เสนอว่าการให้ความสำคัญต่อเรื่องอำนาจในการสร้างวาทกรรมเป็นการย้ำให้เห็นว่า “ผู้หญิง” ถูกสร้างขึ้นไม่ได้มีมาแต่กำเนิด และได้สร้างความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการสร้างความเป็นเพศในสังคมต่าง ๆ สตรีนิยมหลังสมัยใหม่จึงให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายของผู้หญิง และปฏิเสธการคิดแบบคู่ตรงข้าม

กลุ่มของนักสตรีนิยมหลังสมัยใหม่ (Feminist Postmodern) ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องพื้นที่ (space) เป็นการศึกษาถึงความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ที่ทับซ้อนกัน โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเปิดเผยความรู้ของผู้หญิงและผู้ชายว่ามีประสบการณ์ในเรื่องพื้นที่และสถานที่ต่างกันอย่างใด (Linda McDowell, 1999)

งานของ Stephen Sparkes (1996) ได้ใช้แนวคิดเรื่องพื้นที่ (space) ในการศึกษาความสูงต่ำของสถานภาพผู้หญิงและผู้ชายโดยดูผ่านพิธีกรรมทางศาสนา พบว่าความสูงต่ำระหว่างเพศสะท้อนให้เห็นจากการจัดพื้นที่ในการนั่งของผู้หญิงและผู้ชาย เด็กผู้หญิงจะถูกควบคุมพื้นที่ไม่ให้ไปอยู่ใกล้กับพื้นที่พระ แต่เด็กผู้ชายอยู่ได้ในทุกพื้นที่ เป็นประสบการณ์ การจัดพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมและเชื่อมโยงกับความเป็นเพศ

งานศึกษาของ Kilian พบว่า การศึกษาเรื่องพื้นที่ มักจะตกอยู่ในกับดักของความคิดระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะ เขาเสนอว่า ความเป็นสาธารณะและความเป็นส่วนตัวเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่แสดงออกมาในพื้นที่ แต่ไม่ใช่คุณสมบัติของตัวพื้นที่ ดังนั้นในพื้นที่หนึ่ง ๆ ย่อมมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจทั้งสองนี้อยู่ร่วมกันเสมอ ความสัมพันธ์ที่ปรากฏในพื้นที่จึงไม่อาจที่จะแบ่งออกเป็นชัดเจนและขณะเดียวกันก็สามารถสลายมารวมกันได้ ความเป็นส่วนตัวหรืออำนาจในการปิดกั้นแยกแยะ (power of exclusion) ไม่ใช่สิ่งที่ขัดแย้งกับความคิดเรื่องพื้นที่สาธารณะ แต่เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นที่ควบคู่ไปกับความเป็นสาธารณะหรืออำนาจในการเข้าถึง (power of access)

จากการที่แนวคิดของแต่ละสำนักที่เกิดขึ้นในตะวันตกได้มีการจัดแบ่งพื้นที่ระหว่างหญิงชายอย่างชัดเจนว่าพื้นที่ของผู้หญิงคือในบ้าน และพื้นที่ของผู้ชายคือนอกบ้าน การแบ่งเป็นคู่ตรงข้ามดังกล่าวเป็นการแบ่งที่เต็มไปด้วยอคติในเรื่องเพศ และเพศภาวะ เป็นเรื่องของการแสดงอำนาจการควบคุมที่เหนือกว่าเพื่อการสนับสนุนระบบปิตาธิปไตยให้ดำรงอยู่

### 1.6.2. แนวคิด การพัฒนาเมือง

เนื่องจากผลประโยชน์ของการใช้พื้นที่เมืองหรือพื้นที่การพัฒนานั้นไม่สามารถสร้างความเท่าเทียมให้กับกลุ่มคนต่างๆ ได้ ขณะเดียวกัน “เมือง” เป็นอาณาบริเวณที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ถูกนิยามโดยกายภาพและพื้นที่ที่ผูกโยงอยู่กับความเป็นชาย เช่น ระบบเศรษฐกิจ การ

วางแผน วิศวกรรม สถาปัตยกรรม การบริหารประเทศ และการเมือง ระบบการขนส่งขนาดใหญ่ ที่อยู่อาศัย ที่ดินและระบบสาธารณูปโภค เป็นภาพของการพัฒนาที่เน้นกายภาพและโครงสร้าง ที่สะท้อนตัวตนของปิตาธิปไตยอย่างชัดเจน ในขณะที่ภาพของผู้หญิงถูกผูกเอาไว้กับเรื่องสุขภาพ การสงเคราะห์ ความสะอาด การศึกษา สิ่งแวดล้อม ที่อ่อนโยนและใกล้ชิดธรรมชาติ นอกจากนี้ สังคมในเมือง ยังมีลักษณะของ “การแบ่งงานตามความถนัด” ซึ่งจะมีความแตกต่างหลากหลาย และจำเพาะเจาะจงมากกว่าในชนบท จะพบว่าผู้คนและองค์กรต่างๆ ในเขตพื้นที่เมืองหรือพื้นที่ที่จะ กลายเป็นเมืองจะถูกแบ่งออกเป็นส่วนต่างๆตามความถนัด เช่น ส่วนของการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ฯลฯ สภาพการณ์เช่นนี้เป็นสิ่งที่เกิดมาบนเวทีที่เป็น “เขตพื้นที่” พื้นที่แห่งนี้ ผู้คนและองค์กรต่างๆจะถูกนำมาจัดระเบียบใหม่เพื่อตอบสนองต่อความ ต้องการของสังคมที่ซับซ้อน (ไพโรจน์ , 2543)

ในแง่มุมของการพัฒนา ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542) กล่าวว่า “เมือง” เป็น ประดิษฐ์กรรมของยุคสมัยใหม่ (modernity) และเป็นพื้นที่ที่ทว่าทกรรมการพัฒนาในยุคหลัง สงครามโลกครั้งที่สองให้ความสนใจและให้ความสำคัญในขณะที่ “เมือง” เป็นพื้นที่ที่ถูกใส่รหัส หมายว่า ไม่น่าอยู่อาศัยเต็มไปด้วยปัญหาอาชญากรรม สภาพแวดล้อมเป็นพิษ ผู้คนไร้น้ำใจและเป็น ตัวทำลายล้างความเป็นชุมชนแบบดั้งเดิม การปรากฏตัวของ “เมือง” ที่เป็นชุมชนสมัยใหม่ ได้ เข้ามาแทนที่ชุมชนแบบดั้งเดิมที่เป็นฐานรากของสังคมในอดีต ทำให้มีความจำเป็นที่ต้องศึกษาและ ทำความเข้าใจเมืองอย่างจริงจัง

Lefebvre (1996) เสนอว่า เราควรให้ความสนใจและขบคิดค้นหาว่า ตัวตนและ เอกลักษณ์ของเมืองในฐานะที่เป็นตัวของตัวเองคือในฐานะพื้นที่พิเศษเฉพาะแบบหนึ่ง(heterotopia) เพื่อเป็นการสร้างการยอมรับและเคารพในวิถีของความเป็นเมืองตลอดจนการสร้างชุมชนและ ประชาสังคมในพื้นที่ที่เรียกว่าเมือง

งานของ สิริพร สมบูรณ์บุรณะ (2547) ที่ศึกษาเรื่องการก่อรูปและการเปลี่ยนแปลง สำนึกเกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินส่วนรวมในสังคมไทย ได้กล่าวถึงเรื่องเมืองว่า “เมือง” ในฐานะเป็น พื้นที่ ที่มีบทบาทเป็นผู้กระทำเป็นที่รวมของ “ที่ตั้ง” (sites) ต่างๆ ที่รวมเอาความแตกต่าง หลากหลายและขัดแย้งไว้ด้วยกัน เมืองเป็นพื้นที่ที่สร้างระบบหรือวิถีชีวิตแบบใหม่ขึ้นมาเรียกว่า วิถีชีวิตแบบเมือง ที่สร้างขึ้นมาจากการใช้ชีวิตและประสบการณ์แบบเมืองผ่านการจัดพื้นที่แบบ ต่าง ๆ ของเมือง

การค้นหาตัวตนของเมืองไม่ว่า ในฐานะที่เป็นตัวของตัวเองหรือในฐานะพื้นที่พิเศษ เฉพาะแบบหนึ่ง จึงควรมองผ่านการดำรงอยู่ที่เป็นจริงของเมืองว่า ทำหน้าที่อะไร อย่างไรกับคน กลุ่มไหน ในทุกองค์ประกอบทั้ง เพศภาวะ อายุ การศึกษา ชาติพันธุ์ ทั้งนี้เพื่อเมืองจะได้เป็นพื้นที่ ที่ตอบสนองต่อการอยู่รอดของทุกชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพ

ความเป็นเมืองหรือการกลายเป็นเมือง ได้ทำให้สังคมไทยก้าวจากการเป็นสังคม เกษตรกรรมสู่การเป็นสังคมอุตสาหกรรม คนชนบทอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม และภาคบริการจำนวนมากเมืองจึงขยายตัวอย่างรวดเร็วจนขนาดที่פקอาศัยทำให้เกิดสลัมขึ้นหลาย แห่งในเมือง และสลัมกลายเป็นพื้นที่ที่มีการให้ความหมายที่รับรู้กันโดยทั่วไปว่า เป็นพื้นที่ที่น่า รังเกียจ ต้องขจัด คล้ายกับโรคร้ายเช่นมะเร็ง ซึ่งต้องกำจัดออกไปเพื่อไม่ให้เป็นอันตรายแก่เมือง การไล่รื้อสลัมจึงตามมาซึ่งเป็นการสร้างความทุกข์ให้กับคนจนเมืองเป็นอันมากแต่กลับไม่ได้แก้ไข ปัญหาของสลัมที่มีจำนวนมากขึ้น ในความเป็นจริงการไล่รื้อสลัม สัมพันธ์อยู่กับการเก็งกำไรที่ดิน และการสร้างถนน การไล่รื้อที่รุนแรงขึ้นตามภาวะของเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว

กรณีศึกษาของเชียงใหม่พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้เกิด “พื้นที่” แบบ ใหม่ พื้นที่ชุมชนเดิมถูกบีบให้แคบลงและหนาแน่นขึ้นเรื่อย ๆ จนมาถูกเรียกว่าเป็นชุมชนแออัด และแปลกแยกออกไปจากส่วนอื่นของเมืองที่กลายเป็นสมัยใหม่ ชุมชนแออัด จึงกลายเป็นรหัส หมายบนพื้นที่ เป็นกระบวนการแบ่งแยกและกีดกันความสัมพันธ์ระหว่างคนด้วยกันที่ยากที่จะลบ ล้างได้แต่ก็จำเป็นที่จะต้องลบล้างเพื่อป้องกันการแบ่งแยกรังเกียจคนในสังคมเดียวกันโดยปราศจาก ความจำเป็น ความเป็นจริง และความยุติธรรม

วิวัฒนาการของชุมชนแออัด ได้เดินทางผ่านประสบการณ์มาช่วงเวลา จนถึงช่วงของการ ทำงานที่ยึดหลักการพึ่งตนเองของชุมชน ในขณะที่การไล่รื้อเพิ่มขึ้นการรวมกลุ่มกันต่อต้านการไล่ รื้อก็รุนแรงขึ้นตามลำดับ มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในชุมชนเพื่อแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยและการ จัดสวัสดิการ เกิดรูปแบบการแก้ปัญหาที่หลากหลาย ตั้งแต่การเช่าที่ดิน การเช่าซื้อ การประสาน ประโยชน์ที่ดิน (land sharing) เป็นการประนีประนอมเพื่อประสานความขัดแย้งที่เกิดจากการไล่ที่ จนกระทั่งถึงแนวทางการส่งเสริมให้สมาชิกของชุมชนร่วมกันพัฒนาสภาพแวดล้อมในชุมชนด้วย ตนเอง เช่น ออกแบบผังภูมิทัศน์ในชุมชนเอง ก่อสร้างเองแทนการจ้างผู้รับเหมา ตลอดจนประสาน ภาติการพัฒนาที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันในการทำงานเป็นต้น (อภินันท์, 2542)

จากประสบการณ์ของชุมชนในการทำงานที่หลากหลายทำให้ชุมชนเองได้มีการเรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์ในหลายแง่มุมและเกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในหลายแง่มุมที่ไม่เหมือน ชุมชนอื่นในยุคแรกที่ผู้อาศัยต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างเข้มข้น เพื่อเป็นหลักประกันในการอยู่รอด ในสังคมแต่ปัจจุบัน โครงการพัฒนาต่างๆที่ไหลบ่าเข้าสู่ชุมชนทำให้เกิดสายสัมพันธ์แบบใหม่ที่ หลากหลาย การพึ่งพากันเองในชุมชนลดลงในบางเรื่อง และต้องพึ่งพากับภายนอกอย่างเข้มข้นใน บางเรื่อง ทำให้สถานะภาพของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างสนใจ ขณะเดียวกันการตระหนักรู้ ตัวตนของชุมชน ว่ามีส่วนที่สัมพันธ์กับส่วนอื่นของสังคมที่ใหญ่กว่าได้เป็นแรงขับเคลื่อนให้ สมาชิกทุกส่วนของชุมชนได้มีพื้นที่ของการแสดงออกในมิติต่างๆได้มากขึ้น ทั้งในพื้นที่ของชุมชน และในพื้นที่ของเมือง

แนวคิดเรื่อง “เมืองน่าอยู่” (Healthy Cities) เป็นแนวคิดองค์การอนามัยโลกที่ต้องการ พัฒนาสุขภาพอนามัยของประชาชนที่อาศัยในเมืองให้มีสุขภาพดีและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย ถือว่าการพัฒนาสุขภาพเป็นเรื่ององค์รวมที่ต้องพัฒนาควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองทั้งด้านกายภาพ จิตใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเมื่อองค์ประกอบดังกล่าวได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้ว ย่อมส่งผล ต่อสุขภาพที่ดีของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้นๆ ทั้งนี้ได้มีการกำหนดหลักการสำคัญของการ พัฒนาเมืองน่าอยู่คือ ความเป็นธรรมในสังคม (Equity) การมีส่วนร่วม (Participation) และ การประสานความร่วมมือ (Cooperation) ของภาคีต่างๆในเมือง/ชุมชนนั้นๆ (เอกสารโครงการ เมืองน่าอยู่)

การพัฒนาเมืองน่าอยู่ ได้เริ่มขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ปลายแผนฯ 7 และขยายวงกว้างขึ้น ในช่วงแผนฯ 8 โดยมีการเรียนรู้และนำแนวคิดขององค์การอนามัยโลก รวมทั้งแนวคิดการพัฒนาที่ ยั่งยืนมาประยุกต์ปรับใช้ ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้การดำเนินงาน มีความตื่นตัว อยาก ร่วมคิด ร่วมทำ ประกอบกับในช่วงเวลาขณะนั้นเป็นช่วงของการเตรียมการจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ประชาชนในทุกภูมิภาคจึงได้ร่วมกันสะท้อนแนวคิด และความต้องการให้มีการพัฒนา เมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ที่เน้นความสมดุลของการพัฒนาทั้งในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนบรรจุไว้ในแผนฯ

แผนฯ 9 จึงได้กำหนดเป้าหมายยุทธศาสตร์การพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างกระบวนการ ชุมชนเข้มแข็ง และกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการพัฒนาเมืองและชุมชนให้น่าอยู่ ตามศักยภาพความพร้อม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ยึดคนเป็นศูนย์กลาง

และความเข้มแข็งของชุมชนเป็นรากฐานในการพัฒนาภายใต้แนวทางการพัฒนาที่ครอบคลุม ทั้งการสร้างภาวะแวดล้อมที่ดีเพื่อคุณภาพชีวิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การพัฒนาภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้สามารถปรับใช้ประโยชน์และพัฒนาต่อยอดได้อย่างเหมาะสม

การผลักดันขับเคลื่อนการพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่ให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติได้นั้น จำเป็นต้องสร้างความรู้ สร้างความเข้าใจในหลักการแนวคิดตลอดจนยุทธศาสตร์แนวทางการ พัฒนาและสร้างพลังการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น โดยภาครัฐต้องปรับบทบาททำหน้าที่สนับสนุน เปิดโอกาสให้ประชาชนและทุกภาคส่วนในสังคมได้มีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบพัฒนาเมืองและชุมชนของตนให้เข้มแข็งและน่าอยู่ในบริบทที่ต่างกัน ไปด้วยกัน ไปตามศักยภาพของแต่ละชุมชน การพัฒนาเมืองน่าอยู่ ชุมชนน่าอยู่จึงไม่มีสูตรสำเร็จ ต้องทำไป เรียนรู้ไป และสังเคราะห์องค์ความรู้มาปรับใช้ให้เกิดกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน (สศช. 2548)

โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่ เป็นโครงการที่เกิดจากการร่วมกันของ หน่วยงานที่เห็นถึงความสำคัญของการทำเมืองน่าอยู่ ที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนกลุ่มต่างๆที่ใช้ พื้นที่เมืองร่วมกันได้เข้ามาทำงานอย่างสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดรูปธรรมของเมืองน่าอยู่อย่างแท้จริง เกิดกระบวนการทางสังคมที่เข้มแข็ง พัฒนาสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนเครือข่าย ทางสังคมของผู้คนกลุ่มต่างๆ ที่ถูกทำให้อ่อนแอและไร้พลัง ได้กลับคืนมาภายใต้หลักการสำคัญคือ

- ชุมชนและท้องถิ่น เป็นแกนหลักในการพัฒนา
- เน้นการพัฒนาที่เอาปัญหาในพื้นที่เป็นตัวตั้งเกิดเป็นแผนการพัฒนาเมืองที่ ตอบสนองต่อท้องถิ่น
- เป็นกระบวนการที่นำไปสู่การประสานประโยชน์ให้เกิดกับคนทุกกลุ่มอย่างเป็นธรรม
- เป็นการพัฒนาที่เป็นองค์รวม สัมพันธ์กันในทุกมิติ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การเมือง วัฒนธรรม และมีความต่อเนื่อง
- เกิดความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่นและสังคม
- มีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดอนาคตของท้องถิ่น

การดำเนินงานของโครงการฯ มีลักษณะเป็นโครงการที่เน้นการเสริมอำนาจให้กับ ประชาชน (people empowerment) โดยเริ่มจากกลุ่มคนที่ค่อยโอกาส ชุมชน และประชาสังคม

มีกิจกรรมเป็นเครื่องมือสำคัญให้ ชุมชน ท้องถิ่น ประชาคม ได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ และ ปรับบทบาทตลอดจนความสัมพันธ์ด้วยการลงมือทำจริง สามารถเชื่อมโยงกับระบบต่างๆ ของ เมือง นำไปสู่กลไกใหม่ที่มีองค์ประกอบของภาคีการพัฒนาหลายฝ่าย ที่มาร่วมกันในการบริหารจัดการ เมือง เพื่อประโยชน์ของชาวเมืองและชุมชนอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามการที่โครงการ ปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ ได้มีการกำหนดแนวทางในการทำงานที่มุ่งเน้นชุมชนและคนด้อย โอกาส ได้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างเท่าเทียม แต่เมื่อพิจารณาอยู่ในรายละเอียดของโครงการกลับ พบว่าโครงการฯเองไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง (gender bline) ในทุกมิติ ของแนวทางและวัตถุประสงค์ ขณะที่การดำเนินงานของโครงการฯดำเนินไปแล้วเป็นระยะเวลา 2 ปี ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของการทำงานคือ การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้หญิงจำนวนมากที่เข้ามาร่วมกิจกรรม ในการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความเป็นเมืองนำอยู่หลายกรณีเช่น เป็นผู้ มีบทบาทในการตัดสินใจดำเนินกิจกรรม การใช้งบประมาณตลอดจนการวางแผนดำเนินงาน จนบางครั้งสามารถใช้เป็นตัวชี้วัด ความสำเร็จของกิจกรรมได้เลยว่า ถ้ากิจกรรมใดมีส่วนของ ผู้หญิงที่เข้ามาร่วมรับผิดชอบมาก งานนั้นจะสามารถเดินหน้าไปได้ ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สร้างความ สนใจให้เกิดการศึกษาเรื่องราวของผู้หญิงที่อยู่ในพื้นที่การทำงาน ของโครงการเมืองนำอยู่ ในทุกภาคคือ ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลางและภาคใต้ โดยเฉพาะในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดน ภาคใต้ ที่มีบริบททางสังคมแตกต่างจากที่อื่นโดยสิ้นเชิง และกำลังอยู่ในสถานการณ์ที่มีความ ขัดแย้งอย่างรุนแรง แต่ขณะเดียวกันกลับเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชน เขตเมือง ได้ออกมาทำกิจกรรมร่วมกันในพื้นที่สาธารณะอย่างกว้างขวาง การปรากฏตัวของผู้หญิง ในการทำงานเพื่อส่วนรวมในทุกพื้นที่ของการทำงานเมืองนำอยู่จึงเป็นประเด็นที่ชวนให้ศึกษาว่า ผู้หญิงชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนในเขตเมืองจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของเมือง อย่างกว้างขวาง การออกมาร่วมงานกับภาคีการพัฒนาอื่นๆในเมืองผู้หญิงต้องทำอะไรบ้าง ตลอดจนมีวิธีการในการทำอย่างไรเพื่อให้เกิดการยอมรับในอาณาบริเวณที่มากกว่าครัวเรือน และ ผู้หญิงได้รับผลกระทบอะไรบ้างจากการออกมาร่วมงานเพื่อจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น

### 1.6.3. ปฏิญญาปักกิ่งและแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี

ในช่วงปี ค.ศ. 1975 - 1985 องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นทศวรรษแห่งการ พัฒนาของผู้หญิง ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ผ่านมา โดยเฉพาะในประเทศโลก ที่สาม เป็นการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงโดยเฉพาะในด้านลบ ในขณะที่ผลกระทบทางบวก กลับตกไม่ถึง ทำให้นักเคลื่อนไหวตามแนวทางสตรีนิยมเริ่มหันมาตั้งคำถามและให้ความสำคัญ

กับแนวทางการพัฒนาเพื่อความทันสมัยที่มีผลต่อผู้หญิงอย่างจริงจังในช่วงปี ค.ศ.1970 ว่าสถานะทางสังคมของผู้หญิงที่ด้อยกว่าชาย ในโครงการพัฒนาต่างๆไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายให้มีความเท่าเทียมกันแต่อย่างใด

ที่มาของการละเมิดสิทธิในด้านต่างๆเกิดจากระบบความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ในสังคมที่สั่งสมมา ผ่านการกระทำในรูปแบบต่างๆทั้งการเลือกปฏิบัติโดยตรงและการเลือกปฏิบัติโดยอ้อมต่อคนในทุกชนชั้น เชื้อชาติ เพศ วัย สภาพร่างกาย พื้นที่ ทั้งเมืองและชนบท การละเมิดสิทธิเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทำให้องค์การสหประชาชาติได้ร่วมกันกำหนดอนุสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนเพื่อให้การคุ้มครองการกระทำที่ละเมิดสิทธิและทำลายศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ได้แก่ ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก เป็นต้น โดยมีจุดมุ่งหมายร่วมกันเพื่อให้เกิดความเสมอภาคและเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นใคร อยู่ที่ไหน เวลาใด ให้ความสำคัญที่เท่าเทียมกันของสิทธิพลเมือง สิทธิทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ประการสุดท้ายสิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่ไม่อาจต่อรอง ยกเลิก ถอดถอนหรือละเมิดได้ การเข้าเป็นภาคีอนุสัญญา ข้อมหมายถึง การยอมรับข้อผูกพันที่รัฐต้องปฏิบัติตาม มีพันธะสัญญาที่ต้องปรับกฎหมายและนโยบายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับอนุสัญญาให้เป็นไปตามมาตรฐานสากลและยอมรับการตรวจสอบจากประชาคมโลก

ในเรื่องการต่อสู้ของผู้หญิงเพื่อให้เกิดสิทธิเสมอภาคและโอกาสที่เท่าเทียมกับผู้ชายในสังคม มีมานาน การเคลื่อนไหวของผู้หญิงในระดับต่างๆทั่วโลกทำให้องค์การสหประชาชาติประกาศใช้อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ เมื่อธันวาคม พ.ศ. 2522 (Convention on the Elimination of All Against Women (CEDAW) โดยอนุสัญญานับนี้ถือว่าเป็นอนุสัญญาที่รัฐบาลที่เป็นภาคีสมาชิกขององค์การสหประชาชาติร่วมลงนามมากที่สุด 170 ประเทศ (พ.ศ. 2545) เพื่อกำหนดให้ประเทศภาคีสมาชิกถือปฏิบัติในการคุ้มครองสิทธิให้กับผู้หญิง การประชุมโลกขององค์การสหประชาชาติและองค์กรพัฒนาเอกชนว่าด้วยสตรีหลายครั้งที่ผ่านมา ครั้งแรกปีค.ศ. 1985 ที่ประเทศเม็กซิโกซิตี ประเทศเม็กซิโก ครั้งที่สองที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก ครั้งที่สามที่ไนโรบี ประเทศเคนยาและครั้งที่สี่ที่ปักกิ่ง ประเทศจีน ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในด้านบวกต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้หญิง แต่ปัญหายังมีอีกมากมายและทวีคูณเมื่อระบบทุนนิยมโลกได้พัฒนาเป็นระบบโลกาภิวัตน์ที่ไร้พรมแดนทำให้การเอาัดเอาเปรียบ

การกดขี่ทางเพศเอาผู้หญิงเป็นสินค้าในระบบทุนนิยมภายใต้เครื่องมือทันสมัยขยายตัวอย่างรวดเร็ว และรุนแรง(วิระดา,2546)

การประชุมในระดับโลกที่ว่าด้วยการพัฒนาสตรีในแต่ละครั้ง ได้มีการกำหนดหลักการ และแนวทางในการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพและยกระดับความสามารถของสตรีอย่างเป็นระบบและ มีความสัมพันธ์ครอบคลุมเกี่ยวเนื่องกันเพื่อให้เกิดการปฏิบัติที่เป็นจริงในกลุ่มคนทุกระดับสังคมทั้ง หลักการ แผนงานและเป้าหมาย

อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ (CEDAW) เป็นหลักการ ขั้นพื้นฐาน ที่มีกรอบและมาตรฐานในการดำเนินงานไปสู่ความเสมอภาคและความเป็นธรรม ระหว่างหญิงชาย ที่ให้ความสำคัญกับ การจัดการค้ำมนุษย์ ความเสมอภาคทางการเมืองและการ บริหาร การมีส่วนร่วมในระดับนานาชาติ สัญชาติ การศึกษา การทำงาน สุขภาพอนามัย สิทธิ ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม สตรีชนบท ความเสมอภาคทางกฎหมาย ตลอดจนชีวิตสมรส และครอบครัว

โดยมีแผนปฏิบัติการปักกิ่ง (BFPA) เป็นแนวทางดำเนินงานสำหรับภาคีการพัฒนาทุกระดับ เพื่อบรรลุความเสมอภาคและความเป็นธรรมระหว่างหญิงชายในทุกระดับ ซึ่งมีประเด็นที่ ต้องติดตามและให้ความสำคัญได้แก่

1. สตรีโดยเฉพาะในชนบทได้รับการศึกษาสูงขึ้น
1. ขยายการศึกษาและฝึกอบรมทักษะ เทคนิค ด้านอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม ขั้นพื้นฐานให้แก่หญิงชายโดยเท่าเทียม
2. ให้หญิง ชายมีสิทธิและโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมในทุกระดับและมีการป้องกันการออกจากโรงเรียนกลางคัน
3. ให้สตรีมีโอกาสประกอบอาชีพต่างๆมากขึ้น ลดการว่างงาน
4. ขยายบริการสาธารณสุขทั่วโลกที่จำเป็นทั้งในเมืองและชนบท
5. ออกกฎหมายให้หญิงมีสิทธิในการเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งเท่าชาย มีโอกาสและเงื่อนไขในการทำงาน ตลอดจนรับค่าตอบแทนและสิทธิทางกำหนดหมายเท่าเทียมชาย

6. ส่งเสริมให้หญิงมีบทบาทในการกำหนดนโยบายมากขึ้น ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ
7. เพิ่มและปรับปรุงบริการและการศึกษา ด้านสุขภาพ อนามัย โภชนาการ ครอบครัว การวางแผนครอบครัวและบริการสังคมอื่นๆ
8. ให้ความเสมอภาคในการใช้สิทธิทางสังคมและการเมือง (สุธิดา, 2527)
9. ขอมรับคุณค่าทางเศรษฐกิจของงานสตรีที่ทำในบ้าน ในการผลิตอาหาร การตลาดและกิจกรรมอาสาสมัครอื่นๆที่ไม่เคยได้รับค่าตอบแทนมาก่อนตาม ประเพณี
10. มุ่งให้การศึกษาในโรงเรียน นอกโรงเรียน การศึกษาตลอดชีวิต เปลี่ยนทัศนคติ หญิงชาย เพื่อให้ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่า
11. ส่งเสริมให้สตรีร่วมกันปฏิบัติงาน ในสหพันธ์แรงงานและในสถาบันการศึกษา (สุธิดา, 2527)

#### ยุทธศาสตร์ของผู้หญิงในการพัฒนา

1. มีพื้นฐานมาจากเสรีนิยมผสมผสานกับกระบวนการทัศน์ “ความทันสมัย”
2. เห็นว่าผู้หญิงมีความล้าหลัง ยากจน ต้องได้รับการพัฒนา เพื่อจะได้มีความสามารถในการผลิต ทำให้มีการเติบโตทางเศรษฐกิจที่สมดุลกับการพัฒนา เป็นการรองรับทุนนิยม
3. เชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายอาจ จะปรับเปลี่ยนได้เมื่อผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจร่วมกับผู้ชายในการพัฒนา

#### ผู้หญิงกับการพัฒนา (Women and Development = WAD)

แนวคิดนี้มีความเชื่อว่า ผู้หญิงเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเสมอมา ตั้งแต่เศรษฐกิจภายในและภายนอกครอบครัวและผู้หญิงเป็นแกนสำคัญในการดำรงอยู่ของสังคม ผู้หญิงกับการพัฒนา มุ่งการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมก่อนโดยใช้กลยุทธ์การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและชนชั้นซึ่งเป็นพื้นฐานในการทำให้ผู้หญิงเป็นอิสระ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย

บทบาทหญิงชายและการพัฒนา (Gender and Development = GAD)

แนวคิดนี้ต้องการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรม ระหว่างหญิงชาย แทนที่จะให้ความสำคัญเฉพาะผู้หญิงเท่านั้น มองว่าผู้ชายไม่ได้เหนือกว่าผู้หญิง โดยไม่ยอมรับปัจจัยทางชีวภาพ และไม่ได้มองว่าผู้ชายชั่วร้ายและผู้หญิงถูกต้องเสมอไป ผู้ชายก็สามารถเลี้ยงลูกและร่วมรับผิดชอบงานที่ผู้หญิงทำได้ ควรมีการคำนึงถึงลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคมด้วย ส่วนประเด็นในเรื่องการแบ่งงานกันทำ แนวคิดนี้มีความเห็นว่าผู้หญิงและผู้ชายต้องพึ่งพากัน การแบ่งงานตามเพศมีการเปลี่ยนแปลงตามการเปลี่ยนแปลงของพลังทางสังคมต่าง ๆ

อย่างไรก็ตามแนวคิดของนิเวศสตรีนิยม ได้เริ่มมีบทบาทต่อการสร้างวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนในช่วงกลางคริสต์ทศวรรษที่ 1980 ที่เน้นบทบาทผู้หญิงในฐานะผู้จัดการสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างวาทกรรมผู้หญิง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Women Environment and Development) โดยมีหลักการว่าผู้หญิงมีศักยภาพในการจัดการสิ่งแวดล้อมเพราะผู้หญิงมีประสบการณ์ ไม่ได้มองว่าผู้หญิงเป็นเหยื่อของปัญหาสิ่งแวดล้อมเหมือนแต่ก่อน (Braidotti , 1994) วาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนจึงให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยเชื่อว่าโครงการพัฒนาต่างๆจะเป็นการเสริมอำนาจให้กับผู้หญิงและนำไปสู่ความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในอนาคต

#### 1.6.4. แนวคิดผู้หญิง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา

จากรากฐานแนวคิดที่ว่าผู้หญิงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ทำให้นักสตรีนิยมเห็นว่าเรื่องสิ่งแวดล้อมควรเป็นประเด็นที่สำคัญของกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำระหว่างความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชาย Karen Warren ได้กล่าวว่า “Nature is a Feminist Issue” หรือธรรมชาติเป็นเรื่องของสตรีนิยม (Warren , 2000:1) เพราะว่า สาเหตุของปัญหาสิ่งแวดล้อมมาจากความไม่เสมอภาคในสังคม ที่มีวิธีคิดแบบปิตาธิปไตย (Patriarchy) ส่งผลให้เกิดการครอบงำและเอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า เช่น ผู้หญิง คนชายขอบและธรรมชาติ การเคลื่อนไหวของสตรีนิยมก็เพื่อเป็นการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและระหว่างกลุ่มคนด้อยโอกาส เพื่อความเสมอภาค การพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อม ในฐานะผู้ด้อยโอกาสทางสังคม โดยเฉพาะผู้หญิงในโลกที่สาม ที่ยังพึ่งพิงระบบ

การเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ถึงแม้ว่าเมืองการพัฒนาเข้าถึงในชนบทและสร้างปัญหาให้กับหมู่บ้าน  
จนต้องเกิดการละทิ้งหมู่บ้านและอพยพเข้าสู่เมืองก็ตาม พวกเขาได้นำวัฒนธรรมจากชนบทเข้าสู่  
เมืองด้วย

จากบทบาทข้างต้น จะเห็นว่าผู้หญิงจะสัมพันธ์กับธรรมชาติตลอดมาและเมื่อธรรมชาติ  
ถูกทำลายซึ่งเป็นผลจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยและไม่ดูแลรักษา ผู้หญิงจึงเป็นผู้ที่  
ได้รับผลกระทบโดยตรงต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว อีกทั้งเป็นการลดทอนอำนาจและความรู้ของ  
ผู้หญิงเกี่ยวกับธรรมชาติลงด้วย อย่างไรก็ตามแนวความคิดในเรื่องผู้หญิงกับสิ่งแวดล้อมมีลักษณะ  
ที่มีความหลากหลาย เช่น แนวคิดเกี่ยวกับคู่ตรงข้าม Val Plumwood (1993) กล่าวว่าปรัชญาแบบคู่  
ตรงข้ามเป็นแนวคิดที่ได้รับการวางรากฐานจากระบบปีตาทิปไตย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำคัญของผู้  
มีอำนาจใช้ในการปกครอง ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ของสิ่งที่อยู่คนละข้างขึ้นมาเทียบเคียงกันเพื่อจะ  
ให้เห็นความเหลื่อมล้ำต่ำสูงของสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกัน กำหนดให้ข้างหนึ่งมีระเบียบกว่าอีกข้างที่ไร้  
ระเบียบและคลุมเครือ จนสามารถกดหรือกีดกันให้สิ่งที่ตรงข้ามกลายเป็นอื่น (Others) ในขณะที่  
สตรีนิยมสายรากเหง้า (Radical Ecofeminism) บางรายใช้วิธีการพลิกด้านที่เคยเสียเปรียบให้  
กลายเป็นด้านที่มีความสำคัญขึ้นมาแทนที่ เปลี่ยนจุดอ่อนให้กลายเป็นจุดแข็ง เปลี่ยนด้านที่เคยถูก  
กีดกัน คือ ผู้หญิง ร่างกาย ธรรมชาติ ให้กลับมีคุณค่าและเน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและ  
ธรรมชาติในฐานะมรรควิธีสำคัญของสังคมในการรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่ง Plumwood วิเคราะห์ว่าเป็น  
การตอกย้ำให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่างหญิงชายมากขึ้น ข้อเสนอก็คือการแก้ปัญหาไม่ควร  
มุ่งไปที่ยุทธศาสตร์การพลิกกลับด้าน แต่ควรมุ่งไปที่การสลายขั้วตรงข้าม ด้วยการปฏิเสธวิคิดแบบ  
ขั้วตรงข้ามที่สร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม เพื่อนำไปสู่การดำรงอยู่ร่วมกันของทุกฝ่ายอย่าง  
เสมอภาค

ในขณะที่แนวคิดที่ได้รับการยอมรับอีกแนวคือ ผู้หญิงเป็นผู้ปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อม  
งานที่สำคัญคือ วันทานา ชีวา (Vandana Shiva, 1989) ซึ่งเห็นว่าผู้หญิงในชนบทและกลุ่ม  
ชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีศักยภาพในการรักษาสิ่งแวดล้อม เพราะการทำงานในชีวิตประจำวัน เพื่อการ  
ยังชีพในฐานะเกษตรกรที่ผู้จัดการทรัพยากร ทำให้ผู้หญิงมีความรู้ท้องถิ่นทางนิเวศวิทยาเป็น  
พลังที่สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ อย่างหลากหลาย แต่การพัฒนาทำให้ผู้หญิงกลายเป็นผู้ถูกระงับ  
ถ้าต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ผู้หญิงสามารถต่อสู้กับปีตาทิปไตยได้ก็ควรเปลี่ยนทัศนคติที่มีต่อ  
ผู้หญิงโดยมองว่าผู้หญิงมีความสามารถในการผลิตสิ่งต่าง ๆ ได้ จึงควรเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมี  
บทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

สำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาต้องการศึกษาการเคลื่อนไหวออกสู่พื้นที่ทางสังคมของผู้หญิงที่อาศัยอยู่ในชุมชนในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน โดยมองผ่าน การปฏิบัติการของผู้หญิงในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิต ทั้งส่วนตัวและสังคม ผู้หญิงทำอะไร และได้รับผลกระทบอะไรบ้าง โดยผู้ศึกษามีความสนใจว่า โครงการพัฒนาที่เข้าไปทำงานกับผู้หญิงในเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอน ได้ช่วยเปิดพื้นที่ให้กับผู้หญิงในการเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการจัดการเมือง งานศึกษานี้อาศัยแนวคิดที่เกี่ยวข้องคือ แนวคิดเรื่องพื้นที่ (space) เป็นแนวคิดหลักแนวคิดผู้หญิง สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเป็นแนวคิดรอง ในบริบทของการพยายามสร้างกระบวนการพัฒนาแนวใหม่ที่เน้นคนเป็นแกนหลักในการพัฒนาแต่การพัฒนากลับละเลยและยังคงไม่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเขตเมืองและโครงการพัฒนาที่มีผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วม จึงเป็นการพัฒนาที่เพิ่มภาระหน้าที่ให้กับผู้หญิงโดยที่ผู้หญิงกลับไม่ได้รับผลตอบแทนใดๆ การศึกษาเรื่องการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในพื้นที่ต่างๆที่ผู้หญิงเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยจึงเป็นความสำคัญที่จะนำไปสู่การทำงานเพื่อสนับสนุนให้เกิดการตื่นตัวและการมองเห็นในศักยภาพและความสำคัญของผู้หญิงในการพัฒนาที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่ก้าวหน้าและความสำคัญของผู้หญิงในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของสังคมทั้งหมด

### 1.7 นิยามศัพท์เฉพาะ

**ผู้หญิง** หมายถึง ผู้หญิงไทใหญ่ที่มีครอบครัวแล้ว ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขตเทศบาลเมืองแม่ฮ่องสอนและเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนเมืองนำอยู่ ในพื้นที่ที่โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองนำอยู่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

**พื้นที่** หมายถึง อาณาบริเวณที่ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในระดับชีวิตประจำวัน ทั้งในบ้าน ชุมชน และพื้นที่ทางสังคมหรือประชาสังคมที่คนหลากหลายกลุ่มมาทำกิจกรรมร่วมกัน

**การพัฒนาเมือง** หมายถึง การพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคน ชุมชน ตั้งแต่ปัญหาในระดับเล็กจนถึงระดับนโยบาย

**เมือง** หมายถึง พื้นที่ในเขตเทศบาล ซึ่งมีขนาดที่แตกต่างกันไปเช่น เทศบาลนคร เทศบาลเมือง และเทศบาลตำบล

**ชุมชนเมือง** หมายถึง ชุมชนที่อยู่ในเขตเทศบาลและเป็นหน่วยย่อยของการปกครองในเขตเทศบาล รวมถึงชุมชนที่มีสภาพหนาแน่นแต่ผู้อยู่อาศัยมีความมั่นคงในที่ดินและชุมชนแออัดที่ไม่มีความมั่นคงในที่ดิน

**สิ่งแวดล้อมเมือง** หมายถึง สถานการณ์ประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเมือง มลพิษที่เป็นผลผลิตของการพัฒนาเมือง น้ำเสีย ฝุ่นละอองในอากาศ รถติด ชุมชนแออัด ย่านเก่าของเมืองที่ทรุดโทรม ขยะ แม่น้ำลำคลอง พื้นที่สีเขียว

**เมืองน่าอยู่** หมายถึง การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง โดยมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนที่อยู่อาศัยในเมืองและโดยรอบเป็นเครื่องมือให้เกิดการคิดร่วมกัน เน้นกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเมืองนั้นๆ โดยมีชุมชนเป็นแกนหลักและเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในระดับต่างๆของสังคมในเมืองนั้นๆ

### 1.8 วิธีการศึกษาข้อมูล

1. ทำการศึกษาผ่านเอกสาร ของโครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่
2. การสัมภาษณ์รายบุคคล เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและแบบเจาะลึก
3. ใช้การสังเกต พุคคฺยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การประชุมทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ตลอดจนสังเกตการทำงานในชีวิตประจำวันของผู้หญิงในชุมชน
4. การพุดคฺยกลุ่มย่อย เพื่อเป็นการสรุปทเรียนการทำงานที่ผ่านมา

## 1.9 กรอบคิดในการศึกษา

